

4. Коваль А.П., Коптілов В.В. 1000 крилатих виразів української літературної мови. Афоризми. Літературні цитати. Образні вирази. — К., 1964. — 672 с.
5. Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській мові. — Видання друге. — К., 1975. — 336 с.
6. Пінчук О.Ф. Нариси з етно- та соціолінгвістики / О.Ф.Пінчук, П.І.Черв'як. — К.: Вид. центр. «Просвіта», 2005. — 152 с.
7. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. — 3-є вид., перероб. і доповн. — Тернопіль, 2000. — С.120-130.
8. Рогач О. Етнос. Мова. Фразеологізм // Дивослово. — 1998. — №9. — С.14-15.
9. Сулима В. Біблія і українська література: Навчальний посібник. — К., 1998. — 4000 с.
10. Фразеологічний словник української мови / Уклад. В.М.Білоноженко та ін. — Кн. 1, 2. — К., 1993. — 984 с.
11. Шевченко Л.Я. Біблія і становлення української літературної мови // Мовознавство. — 2004. — №5-6. — С.56-62.

In the article we discover the meaning of aphorisms from Bible for spiritual development of Ukrainian nation. It is specified that via the aphorisms the wisdom of Bible is shown, its didactic content. The very important role in it plays the translated text of the Bible made by Ivan Ohijenko. The types of Bible aphorisms are analyzed.

Key words: aphorisms, Bible aphorisms, Bible, national culture, spirit.

Отримано 20.12.2007 р.

УДК 7.046(477)(09)

А. М. Трембіцький

*Хмельницький Центр дослідження історії Поділля
та Південно-Східної Волині*

**АРГО НОСІЇВ УКРАЇНСЬКОГО «НЕЗРЯЧОГО»
МАНДРІВНОГО ЕПІЧНОГО МИСТЕЦТВА:
СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ**

Стаття присвячена стану наукових досліджень маловідомих сторінок історії становлення, творення та вживання лірницько-кобзарською панібратією — носіями українського «незрячого» мандрівного епічного мистецтва — українського аргю (таємної мови та лайки).

Ключові слова: лірник, кобзар, епічний співець, аргю, таємна мова, лайка.

«Мова й культура, — твердив Іван Огієнко, — це наріжні стовпи духовного життя кожного народу як свідомої нації» [1, с.6]. Саме рідна мова, як першоджерело духовної культури, творить «найбільше народню свідомість, перетворюючи етнографічну масу на свідому націю» [2, с.90]. І саме мова здатна охарактеризувати не тільки особистість музиканта, але і його психологічний стан, однак, прямих кореляцій мови з рисами зовнішності встановити неможливо. Водно-

час, у мові, як генетичній пам'яті народу, можуть відбиватися деякі особливості темпераменту, характеру та інші риси, які відображаються в манері триматися, поводитися. Нерішуча, соромлива людина говорить відповідним чином, але й тримається вона звичайно теж досить характерно — сутулиться, відводить очі, говорячи, червоніє і тому подібне. Люди з такими, або іншими помітними фізичними вадами зору («незрячі») мають тенденцію у своєму поведженні як би компенсувати свій дефект, тримаючись дуже впевнено, говорячи із зайвою експресією, іноді роздратовано. Загальновідомо, що люди з дефектом слуху не контролюють гучність своєї мови й досить часто, не зважаючи на оточуючих, говорять занадто голосно [3, с.6-7].

Мова служить коштовним джерелом інформації також і при необхідності встановлення національної приналежності, рідної мови тієї, або іншої людини [3, с.15]. Тому аналіз мови часто використовувався сліпими музикантами для прямої ідентифікації особистості співрозмовника за ознаками мови: 1) звукові особливості, які в свою чергу поділяються на індивідуальні (голос, інтонація, темп мови; характер, тривалість і розподіл пауз; характер і ступінь логічного виокремлення, ступінь фонетичної редукції) та групові (діалектичні риси, іншомовний акцент); 2) семантико-граматичні; 3) категоріальні (вікові, соціальні) [3, с.9-12]. По-перше — мовні особливості людини прямо й безпосередньо пов'язані з виконуваними ними соціальними ролями; по-друге — у мові людини відбивається й більша постійна його характеристика — соціальний статус (місце, яке він займає у суспільстві, професія, рівень його культури), тобто ті компоненти соціального «портрету» людини, що відображаються в його мові, у її «літературності», у широті вибору слів і виразів, в умінні будувати фразу й знаходити більш, або менш вдалі слова для вираження різних станів, адже різні люди виконуючи ту саму соціальну роль, говорять по-різному; в третє — це пов'язане із соціальними особливостями мови людини — «соціальними діалектами» (професійні мови, жаргони, умовні мови (арго)). Всі ці соціальні діалекти, будучи поширені всюди, в різних ступенях проникають у загальнонародну мову. Професійні мови характеризують широке коло спеціальностей, в той час, як арго (таємна мова), — лише особливу соціальну групу. Важливим джерелом інформації про людину є регіональні особливості його мови, адже територія країни ділиться на декілька зон носіїв мови, зі своїм «говором», «діалектом» або «прислівником» [3, с.13], за якими діалектологи можуть з точністю до регіону, області, або району (у деяких випадках і до групи сіл) визначити походження даної людини. Спеціалісти також враховують при цьому ті обставини, що носії діалекту не завжди мешкає на одному місці, а це часто приводить до значних змін його мови [3, с.14]. Хоча znana дослідниця О.Ахманова, розширюючи значення терміну арго, відзначає, що арго — те саме, що й жаргон, але «позбавлене пейоративного, зневажливого значення» [4, с.23]. Водночас, російський жаргонолог В.Єлістратов визначив арго як систему словотворчості, систему породження слів, висловів і текс-

тів, систему прийомів поетичного мистецтва, тобто як поезику, як її різновид [4, с.30].

Феноменом аргю українських жебраків, лірників і кобзарів у різні часи цікавились історики, етнографи, культурологи, лінгвісти, письменники тощо, їхні публікації сприяли глибшому дослідженню природи й побутування українського лірницько-кобзарського аргю. Відгороджені від мирського світу незрячістю і найнижчим суспільним щаблем — жебраків, українські «незрячі» епічні співці витворили своєю культурою, глибину й значимість якої й досі важко осягнути багатьом українським науковцям. Адже, незважаючи на соціальну спорідненість жебраків і лірників, варто все ж необхідно виокремлювати серед них риси соціально-психологічної специфіки епічних співців. Поряд з ідеалізацією та романтизацією українського лірництва і кобзарства, виразно проступають риси їхньої асоціальної, аморальної суспільної та побутової поведінки, яка і досі залишається «темним місцем в історії української культури» [4, с.61].

Арго (від французького *argot* — жаргон, англійського *cant*) — це особлива умовна (таємна) мова певної відокремленої професійної чи соціальної групи. Як стверджує znana сучасна дослідниця соціолектів української мови впродовж ХІХ — початку ХХІ ст., доктор філологічних наук, професор Леся Ставицька, арго, — це «умовна мова, що застосовується як засіб приховання предмета комунікації, взаємного розпізнавання або відмежування її носіїв». Саме вживання аргю було поширеним способом спілкування між собою осіб мандрівних професій, жебраків, бродячих торговців, злочинців (злодійське арго, «блатна музика» або «блат» [5, с.101-103]) та ін. Арго застосовувалося для приховування предмета комунікації, взаємного розпізнавання або відмежування її носіїв, тобто пов'язане з герметизацією (обмеженням) словесного спілкування [4, с.22-23].

Однак, на думку дослідниці, ототожнювати арго зі злочинною мовою не варто, хоча арго — те саме, що й жаргон, але «позбавлене пейоративного, зневажливого значення» [4, с.22], тому для науковців дуже принципово і важливо провести грань між арго і жаргоном. Арго — таємна мова, якою користуються члени закритої групи, низи суспільства, а жаргон — атрибут негерметичної групи, соціальний діалект певної вікової спільноти чи професійної корпорації. Л.Ставицька стверджує, що історія виникнення аргю пов'язана з періодом доби феодалізму, — коли існували закриті, замкнені корпорації ремісників, мандрівних торговців, жебраків. Вони саме з метою самозахисту та відокремленості від решти «суспільства і збереження своїх професійних таємниць створювали спеціальні мовні коди» [4, с.23]. Тому, на думку дослідниці, поділ носіїв аргю на сліпців-жебраків, лірників і кобзарів, є досить умовним, адже дуже подібними були засади їхнього життя, діяльності та соціальної організації [4, с.58]. Дослідниця також зазначає, що, дотримуючись традиційної диференціації, термін «арго» варто застосовувати лише до таємної мови, яка передбачає: «1) паралельний словесно-смысловий ряд на рівні дискурсу, а не окремих лексичних вкрап-

лень (арго волинських лірників і нововиживівських кожухарів); 2) штучний, таємний характер номінацій (лірницьких і професійних аргі XIX ст.)» [4, с.31], адже всі наявні джерела містять не тільки вокабуляр відповідних соціолектів, але й «відомості про життєвий устрій, психологію та характер соціалізації корпоративної групи — носія аргі». Все це становить неабиякий інтерес для вивчення сучасними дослідниками, істориками, етнографами тощо, усіх аспектів життєдіяльності творців і носіїв українського аргі [4, с.57].

Важливим елементом усієї багатомовної української культури є лірники і кобзарі — «народні професіонали», які відігравали особливу важливу роль у творенні й виконанні народної поезії в XV-XVII ст. Вони, користуючись лірою, кобзою і бандурою, «продовжували ще дуже старі традиції співців язичницького часу, були знахарями, уміли лікувати. Часто це були сліпці або люди, скалічені в турецькій неволі». Знана сучасна дослідниця М.Гримич, вивчаючи аргі епічних співців, писала: «Кобзарі та лірники, в першу чергу, були жебраками, а вже потім — мандрівними співцями, і аж ніяк не навпаки. Старцювання — це була їхня професія, спосіб до виживання ...шлях до особистісного самоутвердження, оскільки в деяких випадках незрячий стував на шлях жебрацтва не через матеріальну скруту..., а через принизливе становище «дармоїда», через бажання мати зароблений власним трудом шматок хліба» [6, с.15]. На жаль, у царській Росії вони піддавались «жорстоким переслідуванням, супроводжуваним знищенням їхніх інструментів», у той же час в Україні, де «влада церкви взагалі не була такою сильною, а сама церква — такою консервативною», «незрячі» епічні митці «почували себе вільніше» [7, с.201].

Історіографія наукових історико-етнографічних, соціально-побутових, соціолінгвістичних та соціокомунікативних досліджень виникнення, розвитку і функціонування аргі — таємної (дідівської, жебрацької, калепівської, каліпницької, лабурської (*лідерська гавридня, лабурська гавридня* — курсив А.Т.), лебійської (*від своєрідної кобзарської цехової мови — лебійської, в якій слово «лебій» означає — «старець», «майстер-музикант»* [8, с.85; 9, с.32] — курсив А.Т.), лепітинської, липетинської, лірницької, лобурської, любецької, невльської, офенської, сліпечької, старецької, старицької, шлепечької тощо) мови та лайки лірницько-кобзарської панібратії, носіїв українського «незрячого» мандрівного епічного мистецтва, охоплює досить тривалий відрізок часу — з 40-х рр. XIX і до початку XXI ст. В історії дослідження усіх багатогранних аспектів таємної мови нами умовно виділено такі чотири основні періоди:

- 1) 40-ві рр. XIX ст.;
- 2) 80-ті рр. XIX — початок XX ст. (1878-1912);
- 3) 20-ті — 30-ті рр. XX ст. (1923-1936);
- 4) 50-ті рр. XX — початок XXI ст. (1955-2007).

Перші письмові згадки про існування «професійної лебійської» мови, як конспіративного засобу спілкування між собою членів лірницьких і кобзарських об'єднань, знаходимо в «Peregrynacyi dziadows-

кіє]» (1614) [10, с.72]. Досить значний вплив на організацію соціально-замкнених корпоративних із своєю спеціальною мовою кобзарських братств на Україні, мав виданий Б.Хмельницьким у 1652 р. універсал про утворення музикантського цеху, що призвело до професіоналізації творчості українських «незрячих» мандрівних епічних співців у період розвитку й піднесення ролі Запорізької Січі [11, с.50].

Однак, перші наукові описи таємної мови українських «незрячих» епічних мандрівних співців з'явилися лише в 40-ві рр. XIX ст., коли знаний польський письменник і дослідник Гнат (Йосип, Юзеф) Крашевський (1812-1887) [12] вперше звернув увагу на мову, якою спілкувалися між собою лірники і кобзарі. Цей період характерний тим, що Г.Крашевський в часопису «Северная Пчела» опублікував свою історико-етнографічну працю «Нищие в древней Польше и Украине» (1846), де подав короткий опис лірницько-жебрацького аргю. Описуючи мову спілкування мандрівних лірників і жебраків, він зазначав, що утаємниченість (секретний характер) їхньої таємної мови деякі дослідники пов'язують саме зі злочинними тенденціями життєдіяльності цієї соціальної групи. Так, аналізуючи феномен українського жебрацтва, Г.Крашевський писав: «Цей мандрівний клас народу мав свою особливу мову, якою говорили вони, не бажаючи, щоб їх розуміли сторонні у тому разі, коли йшлося про крутість, шахраювання тощо» [13, с.54].

Однак, ця праця не стала для тогочасних українських дослідників поштовхом для подальших історико-етнографічних досліджень лірницького аргю і не призвела до його ґрунтовного опису та вивчення. Лише через майже 40 років українські історики, етнографи та лінгвісти знову повернулись до проблеми дослідження таємної мови українських лірників і кобзарів.

Найінтенсивніший розвиток лірницько-кобзарського ремесла в Україні припадає на середину XIX ст., однак лише у 80-ті рр. XIX ст. серед українських дослідників, етнографів та науковців почав спостерігатися стійкий інтерес до феномену лірницької і кобзарської панібратії, про що свідчить низка їхніх публікацій з історії та соціопсихологічних засад життєдіяльності носіїв українського «незрячого» епічного мистецтва та самого музичного мистецтва [14, с.15]. Хоча й наукове вивчення ж таємної мови українських лірників і кобзарів та формування словника лірницько-кобзарського аргю хронологічно передує «золотій добі» лірництва, однак започаткувалось також лише у 1880-ті рр. [16, с.11]. Історико-етнографічні та етимологічно-лінгвістичні проблеми побутування аргю українських епічних «незрячих» мандрівних співців у цей час частково відображали в своїх працях відомі дослідники, митці й громадські діячі В.Ягіч (1878) [17], В.Іванов (1883) [18], П.Єфіменко (1883) [14], К.Студинський (псевдонім Кость Вікторин) (1886, 1894) [19; 20], В.Боржковський (1889) [21], Ф.Николайчик (1889, 1890) [22; 23], Е.Романов (1890) [24], П.Тиханов (1899) [25; 26], В.Гнатюк (1896) [27], В.Вец, В.Петров, В.Щепотьев, А.Курка (1896) [28, с.57], О.Малинка (1903) [29], В.Трахтенберг (1908)

[5], М.Сумцов (1910, перевидана 1917) [30; 31], В.Попов (1912) [28, с.57] та інші [32]. Дослідники пов'язували генеалогічні витoki українського лірницько-кобзарського аргo саме із діяльністю прощацьких «цехів» Північної України й Білорусі, а також — «цеху» мандрівних торгівців Південної України, де, на їх думку, «був живий стик із торгівцями-греками, з аргo офенів, «коробійників» [16, с.11]. Короткі фрагментарні згадки щодо історії виникнення та функціонування лірницько-кобзарської таємної мови (аргo) також подано в статтях-гаслах «Воровской язык» [33] і «Нищие» [34] енциклопедичного словника Брокгауза та Єфрона (1892).

Вперше етимологічно-лінгвістичних проблем побутування сліпецької мови частково торкнувся відомий російський філолог-славіст, академік Петербурзької академії наук Ватрослав Ягіч (1838-1923) [35, с.1578] у своїй праці «Историческія свидетельства о пении и песняхъ славянскихъ народовъ» (1878) [17]. Водночас В.Іванов, досліджуючи історико-етнографічні закономірності побутування української таємної лірницько-кобзарської мови аргo, опублікував наукову розвідку «Невли» (1883) [18], в якій подав 155 слів харківських «незрячих» мандрівних музикантів — «невлів» [4, с.54]. Відзначаючи їх особливу духовну організацію, дослідник писав, що «через брак зору в екзистенції сліпих музикантів спостерігається своєрідна гіпертрофія вербальної орієнтації у світі та зосередженості сліпих на цій орієнтації. За його спостереженням, «слова сліпецькі», як і поводир, «орієнтують серед живої, але темної дійсности» [18, с.153]. В цей же час П.Єфіменко в праці «Братства и союзы нищих» (1883), описуючи існування в старовину жебрацьких братств та цехів відзначав, що всі «жебраки ...на доволі далекому просторі складають правильно організовану общину під назвою жебрацького ...цеху з особливим начальником, цехмістром... Для вступу у цех обов'язкове дотримання певних умов, в т.ч. цехмістр екзаменує учня на знання молитов, жебрацьких кантів і жебрацької мови» [14, с.312-313]. Відзначаючи подібність жебрацьких та ремісничих цехів, дослідник наголошує, що специфічним жебрацьким звичаєм «можна вважати... існування спеціальної жебрацької мови» [14, с.316].

До перших дослідників таємної лірницько-кобзарської мови відноситься і К.Студинський, який у 1886 р. під псевдонімом Кость Вікторин, опублікував свою наукову розвідку «Дедовска (жебрацка) мова» (1886) [19]. Він подав у ній перший словник «лебійської» мови із 300 слів, що записав їх у с. Кип'ячці неподалік від Тернополя від Павла Білецького, який вивчив її від свого батька, у якого сім років був поводирем. Проте після смерті батька, він так і не став мандрівним епічним співцем, адже старці відібрали в нього ліру. Можливо, саме тому, він і погодився розповісти про неї К.Студинському. Вчений, дотримуючись думки В.Гнатюка, зазначав, що утворення окремої мови, схожої з іншими таємними говорами, аж ніяк не було підпорядковане святій меті нагадувати людям «о добрих ділах і Бозі»: «Діди, змовляючись на щось недобре, раді упевнитися, що їх ніхто не

розуміє, а відтак вони попридумували багато слів, зрозумілих хіба їм самим... Переплітаючи цими словами звичайну бесіду, утворювали незрозумілу сумішку», що «організація дідівська мусила мати цілі не зовсім чисті, що до складу її входили елементи ще менш легальні, як жебручі «діди», це доводить нам значний домішок слів злодійських». Дослідник, відзначаючи регіональну лексичну варіабельність соціо-назв, зазначав, що різні «назви дають у нас по селах жебручим людям, найчастіше, мабуть, «дід» (коли молодий то й «дідок») і «баба», на Коломийщині «старець» і «старчиха», на Волині «драб», «драбок», «драбка» або «драбант». Самі вони називають себе «липетнями». А ця їхня «липетинська» мова, як вказує поведир одного незрячого лірника Павло, походить ще з часів панщини, коли жебраки, каліки, немічні, сліпці та «і здорові селяни, що втікали од панів, щоб бути вольними», були змушені в конспіративних цілях користуватися нею. Переодіті під жебраків і калік «незрячих», ці «уявні діди мстилися своїм панам, і, щоб їх ніхто не підслухав, вони й «попридумували багато слів, зрозумілих хіба їм самим» [19, с.237].

Водночас, сучасна дослідниця, професор Л.Ставицька, характеризує цю працю, відзначила, що лірницька арготична комунікація мала переважно профанний характер, бо стосувалась лише їжі, питва та розваг [4, с.77]. К.Студинський, звертаючи увагу на відсутність сакральних елементів у життєдіяльності жебраків, відзначав: «Моли-тов на своїй мові діди не мають. Моляться по-нашому, а тільки перед кожного молитвою додають по-своєму: «О Фезь комуньській, До Тебе кизьгаю» (*«О Боже ласкавий, до Тебе молюся»* — курсив А.Т.). Пі-сень на їхній мові складаних теж нема; деякі «дідівські» пісні, скла-дені на нашій мові, вони під веселу хвилю співають по-своєму, не раз і на іншу ноту» [18, с.237]. «Співають бува по-своєму, аж поки [не помітить хтось, що йде пан]. І вже тоді або молитву говорять або яку побожну пісно співають» [18, с.238]. Сторонній людині було дуже важко вловити зміст сказаного «незрячим» епічним співцем по-лебій-ському, адже лірники і кобзарі: «Переплітаючи ними звичайну бесі-ду, чинили її незрозумілою сумішкою» [18, с.237].

У своїй наступній праці «Лірники» (1894) К.Студинський знач-но розширив й теоретично поглибив концепцію досліджуваного соціо-лекту [20]. Вивчаючи діяльність галицьких лірників учений відзна-чав, що наука в них тривала майже п'ять літ, однак вже на першій році, учень навчався молитов, пісень і лірницької мови [20, с.12-18], яка в Галичині називається липетинською (жебрацькою) від липе-тень (дід, жебрак) [20, с.21]. У цій студії вчений подав записаний від лірника З.Головатого словник «лебійської» («лобурської», в Гали-чині — «лепетинської») мови українських та галицьких лірників, а також міні-словник «Говір шаповалів», використавши для цього 178 слів із праці Ф.Николайчика «Говір офенів» (1890), 67 слів гали-цьких злодіїв із — «Говір босанський» (*мова отримала назву від імені варшавського бандита Босана, який «мав бути творцем сего говору і організатором злодіїв... Говір злодіїв називається також лембергським*

від німецької назви міста Львова» — курсив А.Т.) та 37 слів із — «Словарець злодіїв з сторін Домброви гірної», надрукованому в журналі «Wista» [4, с.54]. Крім того, К.Студинський, зафіксувавши лексичну типологію арготичних систем галицьких та українських епічних співців, відзначив, що вона дуже подібна до таємної мови шаповалів, офенів (дрібних торговців) і галицьких злодіїв. Дослідник також зробив припущення, що між лірниками й кобзарями, з одного боку, та шаповалами, офенями і злодіями, з іншого, існували досить тісні зв'язки, однак вони тогочасними дослідниками майже не вивчалися [20, с.28]. Намагаючись дослідити витoki цієї мови, він писав, що про «початок мови лірницької, а також про причини повстання сеї мови годі казати що-небудь позитивного. Павло Білецький, від котрого я записав значну частину словарця лірників, сказав мені, що лірники мстились в часи панщини за кривди, які терпіли бідні люди від недолюдків-панів, та й з метою тайного порозуміння поміж собою утворили ту мову» [20, с.21]. Він також відзначив, що неправильно в розвідці «Дедовска (жебрацка) мова» (1886) [19] «назвав цю мову «дідівською», а не мовою лірників. Я переконався в пізнішій часі, що лише лірники і то наймолодші володіють цією мовою дуже добре, коли з інших галицьких жебручих дідів, з якими я стрічався, ні один сеї мови не знав» [20, с.24-26]. Він, називаючи дідівську мову жаргоном, який був немов би ключем порозуміння між членами організації, одночасно зазначав, що «дуже статечні і солідні» лірники [20, с.26] держать свою мову у великій таємниці, адже вона є ознакою класової приналежності й одночасно контактостановним та ідентифікаційним чинником міжособистісного спілкування: «Знання мови лірників або бодай значної частини її слів (з боку людини, що досліджує лірництво, спілкується з ним) є передумовою успішних студій, бо лірники набираються більшої сміливості і уважають того, хто знає їх мову, за свого чоловіка» [20, с.9]. Соціально-корпоративний устрій життєво-побутової діяльності лірників передбачав досить міцні соціальні зв'язки всередині цього класу, «галицькі і українські лірники мали з собою зносини і не були для себе чужими», вони «були не лише знакоми поміж собою... Як пан про пана, так лірник про лірника знає!» [20, с.11]. Адже діяльність мандрівних лірників-жебраків, як і взагалі жебручого люду, була пов'язана з рухливим характером життєдіяльності, тобто із мандрами, які «були далекими, і музики ходили і в Валахія та Молдову, і далі в Туреччину, і в Польщу, і в німецькі землі» [7, с.201]. Все це зумовлювало активну взаємодію різних територіальних груп професійних жебраків, які мали тісні «зв'язки з усіма сусідніми губерніями» і сприяли «один одному у своїх подорожах по ярмарках і місцях богомільля за збором подаянь» [25, с.134]. К.Студинський також відзначав, що один із його співрозмовників довго заперечував знання ним цієї мови, допоки дослідник сам не заговорив до нього таємною мовою лірників. «Пізніше він подав мені слова дуже радо, однак просив, щоб не розкривав іншим лірникам, звідки «списав сю мову». Описуючи мовну поведінку носі-

їв лірницько-кобзарського аргю, він писав, що «незрячі» епічні співці «уживають цю мову лише тоді, коли нікого нема коло них, або так тихо, щоб її ніхто не почув» [20, с.20], адже «мало про що жебракам треба між собою поговорити, щоб чужі не знали» [36, с.75].

Значний внесок у дослідження мови подільських лірників зробив відомий етнограф, археолог і статистик, подолянин В.Боржковський [37], який у науковій студії «Лірники» (1889) подав словник із 403 слів лірницької мови аргю, а також місцеві назви 5 сіл та містечок і 35 чисельників на цій же мові. На його думку, «лірницьку мову називають «лебійською» (від слова лебій — дід, «лобурською» (жебрацькою) мовою» [21, с.659]. Лірники-жебраки, як писав дослідник, відрізняються від жебраків-канюк, чи просто жебраків, «насамперед інструментом — лірою і репертуаром своїх пісень, а також тим, що становлять собою окремиї клас в народі, для вступу у який вимагають особливі умови... Той, хто бажає бути лірником, зобов'язаний іти в науку до старого лірника, у якого протягом трьох років і трьох місяців вивчає лірницьку мову, молитву, гру на лірі й співання... пісень» [21, с.656]. Вчений відзначав, що подільські лірники ставлять свою лірницьку мову на перше місце «навіть щодо гри на лірі і до «числа лірницьких таємниць відноситься і їхня мова. Про її існування навіть із селян рідкий знає». Після довголітньої наполегливої роботи йому все ж таки вдалось укласти невеличкий словник «лірницької мови» епічних співців з Поділля, хоча діди досить ревниво її охороняли і «говорили нею, лише тоді, коли нікого нема, або дуже тихо, щоб ніхто сторонній не чув». Водночас він писав, що лірники, від яких він записував цю мову, зверталися до нього, як і до К.Студинського, з проханням зберегти у таємниці дані про «відкривача дідам, тому що йому за це здорово прийдеся поплатитися» [21, с.659]. Варто відзначити, що, за його дослідженням, лірники вживали «слова цієї мови за правилами української мови» [21, с.660].

Наступним етнографом, хто звернув увагу на таємну мову кобзарів та лірників, був Ф.Николайчик. Він у своїх працях «Лирницькій языкъ» (1889) [22] та «Говір офенів» (1890) [4, с.54], проаналізувавши складений В.Боржковським словник лірницько-кобзарського аргю, відзначив у ньому досить знайомі з дитинства слова шаповалів (*валяльників капелюхів* — А.Т.) містечка Новий Чопськ Новоизбківського повіту Чернігівської губернії. В своїй наступній статті «Отголосок лирницкого языка» (1890) дослідник, використовуючи записи 126 шаповальських слів, отриманих від своїх земляків, простежив типологічну спільність мови шаповалів з мовою подільських лірників [23, с.130]. Так, Ф.Николайчик у лексикографічному додатку до цієї праці порівнюючи слова шаповалів та лірників, спочатку подав 53 слова, які повністю збігаються із лірницьким вокабуляром, а потім 47 слів, які відрізняються, і 26 слів, які не зустрічаються у раніше видрукованому словнику В.Боржковського [23, с.123]. Однак дослідник так і не отримав відповіді на цілий ряд запитань: звідки така схожість; що це за мова; чи подібна вона з офенською; де виток мови спілкування

чернігівських шаповалів і подільських лірників; чому їхнє спілкування таємне і доступне лише посвяченим [23, с.130]. На думку вченого, така значна кількість спільних слів мови чернігівських ремісників виявляє типологічну спільність з мовою подільських лірників, хоча «за словами самих шаповалів» вони ходять лише в Чернігівській і Полтавській губерніях, а в «Подільську ніколи не заходили» [4, с.81; 23, с.123]. Досліджуючи арготичні системи українських ремісників, учений стверджує, що «на відміну від подільських лірників, вони не роблять особливого секрету зі своєї мови. Вони вживають її там, де воліють, щоб їх не зрозуміли» [23, с.124-125].

Е.Романов у праці «Очерк быта нищих Могилевской губернии, их условный язык («любецкий лементь»)» (1890) описав історію існування жебрацького цеху в містечку Семежівка Слущкого повіту, «на чолі якого стояв особливий отаман (цехмейстер), із сліпих, щоб мати право носити звання заправського жебрака, необхідно було 6 років бути учнем... і витримати іспит на знання ...особливої жебрацької мови». Дослідник відзначив, що майже всіх, хто мав фізичні недоліки, називали жебраками, каліками, сліпцями, старцями, хоча вони самі себе звали любками, звідки й термін — любецький лемент (*мова* — курсив А.Т.). Існування таємної жебрацької мови Е.Романов, яка, на його думку, походить із одного джерела з катрушницькою (шаповальською) мовою, пояснює бажанням старців приховати свої розмови від «мірянъ», на яких вони дивилися із зневагою, а також для більш успішного збирання милостині. Вчений записав близько 1000 слів із жебрацької мови в Климовицькому, Мстиславському, Чауському, Чериковському повітах Могилевської губернії. Водночас він відзначає, що, на думку білоруських старців, цю мову придумав премудрий Соломон [24, с.118-145]. На жаль, царська влада в 1885-1890 рр. відмінила «старецьке самоуправління, що йшло рука об руку з особливою старецькою мовою» [34].

Знаний етнограф П.Тиханов уперше звернувся до мови лірників та старців у своєму етнологічному нарисі «Брянские старцы» (Брянск, б.р.в.) [26]. А вже в своїй подальшій значній етнографічній праці «Черниговские старцы (Псалки и криптоглоссонъ)» (1899) [25], на підставі спостережень за ними в Чернігові під час урочистого перенесення «мощей святителя Феодосія» із Спасо-Преображенського собору до Борисоглібського, зафіксувавши слова чернігівських лірників і старців, писав, що «жебрацька таємна мова називається в Чернігові «старецькою», або «любецькою» (*від любок — дід, старець, каліка-перехожий* — курсив А.Т.)» [25, с.85]. Крім того, дослідник, вважаючи, що мова жебраків має більш давню історію свого походження, водночас звертає увагу на її таємний характер і на те, як вона «ревно оберігається у своєму середовищі як усе таємне, заповітне» [25, с.141], хоча водночас відзначив, що на відміну від інших лірників, у яких записував таємну мову В.Боржковський, чернігівські старці не приховували від оточення свій «криптоглоссонъ» і радо поділилися ним. Цим скористався П.Тиханов, він записав від старців з різних

районів Чернігівщини і уклав словник старецької мови із шести розділів. Так, перша частина словника називається «кієнска» (записаний від старців села Кієнка поблизу Чернігова), друга — «карховська», третя — «почепських» лірників, четверта — «гомельська», п'ята — «брянських» старців і шоста — «жиздринських» мандрівних кравців та «чемодановських шерстобитовь» [25, с.131, 147-150]. На думку вченого, ця таємна мова вперше з'явилася серед паломників, які оволодівали грецькою мовою, під час перебування на Сході і потім у вигляді таємної мови запроваджували її при поверненні на батьківщину. Саме цим учений пояснює абсолютну очевидність грецького елемента в старцівській таємній мові: «Обидві мови, офенська і жебрацька, — залишки грецької мови, а зовсім не місцеве наріччя» [25, с.131]. Вчений в своїх працях заперечував думку В.Даля, що штучні мови, в т.ч. й офенська, були винайдені чи створені навмання; він, дошукуючись першопричин цього явища, зазначав, що ця мова в перших офенів могла з'явитися внаслідок їхніх стосунків із греками, з якими вони безпосередньо стикалися як у самій Візантії, так і на північному узбережжі Чорного моря й багатьох придунайських країнах. На думку дослідника, інший аспект грецьких запозичень в жебрацькому аргі пов'язаний саме із релігійним життям, адже «мова жебраків — це залишки тієї розмовної мови», яку доводилося уживати російським мандрівникам, паломникам і калікам-перехожим (*старцям, кобзарям та жебракам* — курсив А.Т.) під час подорожей на південь, до святих місць на Афон і Палестини [25, с.110]. Досить цікавою є думка П.Тиханова про психологічні підвалини жебрацтва під час паломництва і про те, «що серед паломників могли зустрічатися і порочні — ніскільки не дивно», адже бідних і жебраків «скоріше за інших обставини змушують до злочинів» [25, с.111]. «Поставлений в особливі умови до навколишнього світу, каліка-перехожий, колись взірець благочестивої людини, з плином часу виродився в нинішнього жебрака, старця, який розспівує псалми. Тепер він механічно повторює кілька завчених віршів, дбаючи при цьому лише про копійку, щоб у той же день купити собі «микрий буклян гамыры» (*малу пляшку горілки* — курсив А.Т.), «потроить громохи» (*поїсти картопляної юшки* — курсив А.Т.) і потім «покимать в парке» (*поспати в парку* — курсив А.Т.)» [25, с.70].

Мова старців має дуже схожі слова з тайними говірками злодіїв, офенів та шаповалів, які часто переодягались під старців і приставали до їх товариств, переховуючись від поліції. Про дуже давню історію походження цієї мови свідчить наявність в лебійській мові слів грецьких, єврейських, німецьких, польських, татарських, циганських та інших. Створення ж будь-якої мови, як відзначав В.Григорович, це не буденне явище, і саме тому творчість людини в цьому напрямку не повинна залишатися без детального вивчення. Адже вчені, проникаючи глибше в організм слова, відкривають його зв'язок з процесом мислення, отримуючи мову, визначальний показник законів духу [25, с.157].

Енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона (1892) у статті-гаслі «Воровской язык», ототожнюючи аргі зі злочинною мовою, вод-

ночас стверджує, що «подільські лірники є тісною корпорацією, мову свою тримають у глибокій таємниці і спілкуються нею тільки тоді, коли нікого немає, або так тихо, що ніхто їх не почує» [33]. Водночас, у статті-гаслі «Нищия» стверджується: «...немає сумнівів, що існувала й існує відома солідарність не тільки між жебраками однієї й тієї ж ватаги чи артілі, але й між різними ватагами й артілями. Це видно з того, що існує особлива старецька, жебрацька мова, яку жебраки тримають у таємниці й за допомогою якої жебраки однієї чи різних ватаг друг з другом пов'язані». У цьому ж гаслі відзначається, що умовна (*таємна* — курсив А.Т.) жебрацька мова виникла ще в XVII ст., а, можливо, й раніше, при постійних спілкуваннях українських епічних мандрівних «незрячих» співців з румунами й греками [34].

Знаний український фольклорист В.Гнатюк у статті «Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т. п. про лірників повіту Буцацького» (1896) відзначає, що мова галицьких лірників (*лебійська* — курсив А.Т.) нараховує більше 500 арготизмів і стверджує, що, «крім лірників, говорять цією мовою ще й дротарі мандрівні. Мандрівні шевці мають також свою потайну мову, але вона різниться зовсім від лебійської так, що лірник не потрапить її зрозуміти». Дослідник своєю працею, значно доповнивши наявні відомості про галицьких лірників, водночас зазначав, що прийнятій в науку до лірника чи кобзаря спочатку «учитися молитов; потім просьби, далі пісень (найдовше триває), а в кінці грати на лірі. Перед самим відходом вчить, що має сказати, як другого здибле, як поздоровити» [27, с.1-2]. Вчений стверджує, що саме «навчання лірницького ремесла мало чотири основні складники: молитва, лірницька мова, гра на лірі, випрошування» [4, с.67]. Далі вчений у своїй праці писав, що «незрячі» мандрівні епічні співці винайшли лебійську мову з метою порозуміння між собою в присутності чужої (сторонньої) особи, і саме з цією метою все, «що стосується до лірників, укривають вони глибоко перед звичайними людьми, тому й важко докладно їх розпитати, вивідати. Те, що тут я подаю [зразки усної та словарець], оповідав мені лірник ... за посередництва третьої особи, що його здавна знала» [27, с.8].

Крім того, варто відзначити, що на лебійську мову звертали увагу й деякі державні чиновники. Так, поліційні урядовці А.Курка (Львів, 1896) і В.Попов (Київ, 1912), записуючи та укладаючи словники мови карних злочинців, частково відображали в них слова із таємної мови лірників і кобзарів [28, с.57].

Таємну мову чернігівських лірників частково описав знаний етнограф О.Малинка в публікації «Кобзари и лирники» (1903) [29], навівши 192 лексичні одиниці мови українських епічних мандрівних співців [4, с.55]. Він зауважує, що таємний характер мови «незрячих» музикантів був зумовлений необхідністю боронитися від «світу зрячих», і саме тому «сліпі співаки, позбавлені можливості бачити навколишніх людей, в інтересах самозахисту виробили свою особливу, їм тільки зрозумілу мову» [29, с.6].

В цей же період була опублікована праця В.Трахтенберга «Блатная музыка («жаргон» тюрьмы)» (1908) щодо вивчення ним таємної мови «блатних» (зłodіїв, вуличників) [5]. Його дослідження з цієї

тематики продовжив В.Вец. Крім того В.Петров і В.Щепот'єв розпочали вивчення аргю бездомних і школярів [28, с.57]. Досить цінну, на жаль, маловідому сучасним дослідникам рукописну працю з дослідження жаргону учнів Подільської духовної семінарії залишив знаний український історик і мистецтвознавець, подолянин Кость Широцький [32].

Короткі дослідження таємної мови зробив М.Сумцов у своїй праці «Українські співці й байкарі» (1910, перевидана 1917) [30; 31]. На його думку, ця їхня «осібна» мова, яка «зветься лебійською...», складається з поперекручених українських слів, та слів, мабуть, взятих з грецької та циганської мови. Сліпі кобзарі зветься невлями, звичайні старці — харбетрусами, усякий сліпий взагалі — люхно, поводитир — котирем, дід — лебій, сіль — галусть, малий — мікрый, спати — кімать, віз — котень, день — кудень, грітись — грівоншиться, кожух — бармуз, вода — делька, пан — карій, шапка — камуха, дерти — дермонити, кий — костур, торба на спині — заплішень, торба на боці — боковень і т. д. Напр., кобзар проспівавши пита у свого поводитира: — «Конто вдичело?» — «скільки дали?», а той відповідав: — «панджик» — «пять копійок»; або «не посо, охве студич говре-дали» — «нічого, Бог дасть — сказали». Ця мова, на думку вченого, була дуже поширена межи нищою братією, про що свідчить те, що на ній склалися навіть пісні [38, с.81-82]. Крім того, М.Сумцов відмітив, що сторонній людині було дуже складно зрозуміти зміст лірницько-кобзарської пісні, складеної на їхній таємній «лебійській» мові:

Переклад:

Коби б мені кумси сяна,	Коли б мені хлібець святий,
А до кумси ще тирина,	А до хліба трошки сиру,
І бутельбух вовчану,	А до сиру шклянка пива,
Каравана чорнобрива.	Та дівчина чорнобрива [30; 31].

Однак захоплення українською інтелігенцією наприкінці XIX ст. «кобзарською тематикою» не було достатньо глибоким і всебічним, що не дозволило повною мірою переосмислити призначення та роль традиційного мистецтва «незрячих» співців. Це згодом призвело до трагічних помилок. Водночас, добірка статей про вимирання лірництва і кобзарства спонукала багатьох дослідників, етнографів та науковців інтенсифікувати процес вивчення побуту народних «незрячих» епічних мандрівних співців. Це дозволило зібрати неоціненний джерельний матеріал, що і сьогодні є відправним у вивченні українського лірництва і кобзарства [39, с.123-124], а також заклало підґрунтя сучасної історіографії проблеми. Проте, незважаючи на значну кількість історико-етнографічних праць, в українській історіографії в період 1883-1912 рр. так і не було створено ґрунтовних й аналітичних праць з цієї проблематики, а лише підготовлені певні засади для узагальнення та осмислення наукових досліджень таємної мови носіїв українського «незрячого» епічного мистецтва. Подана тогочасними дослідниками оцінка історії виникнення та розвитку лебійської мови

в основному прийнятна і для сучасної української історичної науки. А їхні праці стали основою для подальших наукових досліджень, адже саме вони «зберегли багато цінних матеріалів, пов'язаних із цією галуззю народної творчості» [8, с.84].

На довгий десяток років припинилося вивчення лірницько-кобзарського аргю, хоча в цей період і появилось декілька праць, в яких досить коротко було подано згадки про особливу мову «незрячих» мандрівних співців. Серед них варто відзначити наукову розвідку А.Дози «L'Argot de la guerre. D'après une enquête auprès des officiers et soldats» (1918, перевидана 1956) [40] про аргю війни. А також статтю Д.Яворницького «Україна — наш рідний край. Українське кобзарство» (1920), в якій вчений відзначив, що після скасування Запорізької Січі в 1776 р. «кобзарство почало занепадати», а на початку ХІХ ст. у зв'язку з появою кобзарських цехів, у «незрячих» співців «виробилась і своя особлива мова... вітер на їх мові дмухей, голова-качава, дід-шкред, копійка-ботуга, нога-ходирка, рука-хирка, чарка-кубарка, табак-моглох, чоловік-лох і т. д.» [41, с.8]. В цей же період була перевидана праця М.Сумцова «Українські співці й байкарі» (1917) [31]. Однак праці М.Сумцова, А.Дози та Д.Яворницького так і не стали поштовхом до ґрунтовних наукових досліджень таємної мови українських «незрячих» епічних співців. Лише 20-ті — 30-ті рр. ХХ ст. (1923-1936) можна умовно вважати третім періодом наукових досліджень як феномену українського лірництва і кобзарства, так і їхньої мови, коли В.Ємець (1923, перевидана 1993) [38], П.Мартинівич [42], К.Грушевська (1926) [43], Б.Луговський (1926) [44], Ф.Сенгалевич (1927) [36], Б.Ларін (1928) [45], В.Харков (1928-1930) [46], Г.Хоткевич (1930) [47; 48], В.Стратен, М.Фрідман, О.Баранніков, М.Дмитрієв (1931) [28, с.57], Є.Поліванов (1931) [49], В.Жирмунський (1936) [50] та інші, частково описуючи в своїх працях таємну мову лірників й кобзарів, намагалися відновити повноцінні наукові дослідження з цієї проблематики.

Так, В.Ємець у своїй праці «Кобза й кобзарі» (1923, репринтне перевидання 1993) [38] писав, що відомий в 70-х р. ХІХ ст. на Полтавщині кобзар Іван Крюковський «не тільки визначав грою та співом дум, але й незвичайним розумом. Користувався великою увагою кобзарського товариства і був на чолі кобзарсько-лірницької фахової організації, яка мала свої закони, звичаї... й свою особну, потайну мову» [38, с.49]. Дослідник відзначав, що кобзарям і лірникам для «вступу в члени брацтва необхідно пройти певний курс науки гри на кобзі чи на лірі, отже, знати певну кількість пісень, переважно релігійно-морального змісту (псалми) та особливу потайну мову, на якій порозуміваються межі собою братчики» [38, с.76-77]. На підтвердження своїх досліджень В.Ємець подав у праці зразок однієї лірницько-кобзарської пісні на лебійській мові «Коби мені кумса сяна» [38, с.82], опубліковану М.Сумцовим у своїй праці в 1910 р. [30; 31].

Після довголітньої наполегливої роботи знаному художнику і етнографу П.Мартинівичу в 20-ті — 30-ті рр. ХХ ст. все ж таки

вдалося записати та укласти невеличкий словничок «лірницької мови», хоча існування «лебійської» мови лірники та кобзарі тримали в дуже великій таємниці. Так, він у листі до В.Горленка про свої дослідження писав: «Мені сліпець відкрив цю мову, взявши з мене слово, що я про це не скажу сліпцям, а то вони з ним за це можуть худо поступити. Все це я Вам пришло, а тепер Ви про це не говоріть сліпцям ні слова, а то вони вважатимуть вас за шпіона, тому що вони чисті сліпецькі обряди і мову держать в таємниці» [42]. Крім того, вчений у своїх дослідженнях зазначив, що кожний регіон України мав свій діалект лебійської мови. Так, ним було зафіксовано п'ять основних регіональних діалектів — Харківський [51, арк.40], Полтавський [52, арк.13], Чернігівський [29], Подільський [21] та Західний [19; 20]. Хоча один із полтавських кобзарів розповідав П.Мартиновичу, що: «Миргородці однаково балакають так, як оце й ми, а Харківці не знаю чи все однаково... У нас на хліб кажуть кумса, а в їх супетник; у нас на квартиру кажуть похазь, (і в Миргородському уїзді, і в Костянтинogradському уїзді похазь), а харківці — шатирия» [52, арк.13].

Вивчаючи життєдіяльність українського старцтва, знана дослідниця Катерина Грушевська в своїй ґрунтовній передмові «До соціології старцтва» (1926) [43] до статті Б.Луговського «Чернігівські старці» (1926) [44] писала, що «окреме місце займає наше старцтво», яке «виразно відмежоване від решти суспільства», що робить його «особливо цінним матеріалом для генетичної соціології...» [43, с.130]. Б.Луговський у розділі «З обслідування Здвиження 1924 р.» цієї статті фрагментарно описує вживання старцями своєї таємної мови при взаємному спілкуванні [44, с.151-177]. Жебраки ухилялися від спілкування із дослідника, про що дослідник так писав у своїй праці: «До Сохвини [жебрачка — А.Т.] підходить дочка й побачивши, що записувач наближається до них, говорить: «Тут невдобно сидіть».

Сохвина: «Чого там невдобно?», але дочка переводить її кроків на 30 далі, до катрушників [44, с.156]

До проблеми філологічних аспектів вивчення умовної (таємної) лірницько-кобзарської мови в цей період також частково зверталися Ф.Сенгалевиц у своїй праці «Кобзарі й лірники» (1927) [36] та філолог Б.Ларін — «О лингвистическом изучении города» (1928) [45].

Варто також відзначити, що знаний український дослідник В.Харков під час етнографічних експедицій на Слобожанщину (1928-1930) зробив фонографічні записи дум, псалмів, жебранок та лебійської мови лірників Харківщини, а також опис їхнього музичного інструменту — ліри [53, с.71]. Усі зібрані ним матеріали сьогодні зберігаються у фондах Відділу рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського [46] і ще й досі чекають своїх дослідників, хоча частково й використовуються в сучасних публікаціях.

Знаний український етнограф і музикознавець Г.Хоткевич, досліджуючи в 1930-ті рр. лірницько-кобзарську творчу спадщину, в своїх рукописах залишив цікаві відомості про таємні Вустинські книги «незрячих» епічних співців. Так, він писав, що один із розділів

постої Вустинської книги «Хвахівець-духовець» мав назву «Таємна лебійська, або калепівська мова кобзарської панібратії» [54, арк.22]. «Ми чуть уже надходили до мови лебійської, або каліпецької. Це б то нашої кобзарської сліпецької мови», — говорив Іван Кучугура-Кучеренко. «Для чого вона нам? Бач, вона нам неборакам сліпим, потрібна. Якесь запитання про когось треба спитати, хто він? Який він добрий чи злий? А може, якийсь поліцай. Або зрядовий (*стукач* — *Кость Черемський* [55, с.127]). То при нєму не можна що й говорити. Мова нас охороняє від різних випадків. Вона необхідна у нашому життю» [56, арк.38]. Свою лебійську мову «незрячі» епічні співці тримали і оберігали від зрячих у суворій таємниці, і тому дослідникам довелося чимало попрацювати, щоб записати лексикон цієї мови та укласти словники. Г.Хоткевич відзначав, що вони «не радо про себе говорять і держать свої пісні, перекази і мову в великій таїні» [47, арк.119]. Але, незважаючи на певні відмінності, — основа лексики таємної лебійської мови все ж залишалася спільною для всіх регіонів, і східноукраїнський співець міг вільно спілкуватися із братчиками західноукраїнського цеху [47, арк.114]. Досить часто лірники і кобзарі засвоювали лебійську мову через лірницько-кобзарські пісні, лайки і примовки. Так, «незрячі» епічні співці, зібравшись після кобзарювання у своєму «каліпівському» колі, вдосталь глузували над популярними серед мирян піснями, на які нерідко складали досить дотепні пародії [55, с.129; 55]. Самі ж «незрячі» епічні співці відділяли себе від жебраків і вважали лірництво та кобзарство «ремеслом, що стоїть понад старцівством» [58, арк.30]. «Перш за все я вже не жебрак, а співець, — говорив відомий кобзар Єгор Мовчан, — коли роздобув для себе бандуру» [59]. Мандрівні співці завжди у своїх стосунках із жебраками-прошаками намагалися підкреслити свою вищість над ними. Так, галицький лірник Я.Златарський відзначав, що «із звичайними старцями лірники мало сходяться, а коли трапляється, то лише з дідом «вченим» і то тільки на відпустах» [47, арк.114]. Тому навряд чи могла щось зрозуміти пересічна людина, ненароком почувши між лірниками й кобзарями такий говір: «Маньку кантив гальомий укорник бахтій що бе мань жи би кого улепушчих не укорив лабить і псалити, бо за би ними не бетлятиме каліпам за влепушчими рагівки. Ховщі улепушчіі отниксають супеху!» (**Переклад:** «Мені казав великий учений панотець, щоби нікого видющого не вчив грати і співати, бо через них не буде сліпцям життя. Чорти видюці одіб'ють хліб!» — курсив А.Т.) [51, арк.40]. Тому то й серед простолюду лебійська мова сприймалася як щось дивне і незвичайне, справляючи особливе враження на дітей. Г.Хоткевич у своїх спогадах писав: «Дядько Павло грав на бандурі. Поводирем у нього був хлопечь Тимофій. Він був старший серед нас, дрібноти, на багато років і дивував нас своєю силою, умінням курити й особливо знанням сліпецької мови. Коли вимовляв якунебудь звичайну фразу, але на лебійській мові, — це здавалося нам, малятам, чимсь надзвичайним». Дослідник також із жалем відзначав, що «ця мова зовсім не досліджена в нас, а жаль. Вона заслуговує

більшої уваги». Далі він, у своїх рукописах, пояснює, що спеціально не займався дослідженням лебійської мови, «а тому говорити щонебудь ствердно не можу, але думаю, що поява у вустах селянської сліпечької маси іноземних слів прийдеться пояснювати або величезним радіусом сліпечьких ходінь у стародавності, або створенням основ лебійської мови поза середовищем самих сліпих» [48, с.455-456]. Цікаву й досить інформативну стилізацію лірницької мовної комунікації подав Г.Хоткевич і в своєму оповіданні «Сліпечь» [48, с.164-170], одному з небагатьох тогочасних прозових творів, як придатного джерела для сучасного історико-етнографічного та лінгвістичного вивчення лірницького соціуму саме із середини [4, с.28].

Етимологічні та лінгвістичні дослідження сліпечької мови проводили А.Баранніков, Н.Дмитрієв і М.Фрідман, опублікувавши свої здобутки в 1931 р. У цей же час Є.Поліванов опублікував свою статтю «Стук по блату» (1931) [49] про таємну мову злочинного світу і В.Стратен працю «Арго й арготизмы» (1931), в якій висвітлив проблеми вивчення арго бездомних і школярів [28, с.57],

Питання історико-етнографічних проблем творення арго в слов'янських народів розкрив В.Жирмунський в своїй класичній етнографічній праці «Национальный язык и социальные диалекты» (1936). Він відзначив, що перші записи арго на більшій частині Західної України, Білорусії та середньої Росії зроблені в XVIII – XIX ст. Учений також розкрив питання вживання арго в своєму мовному побутовому середовищі професійними жebraками («дідами», «лірниками», «старцями», «хрестовниками») Подільської губернії та Східної Галичини, бродячими торговцями («офенами», «прасолами»), бродячими ремісниками та сезонниками (глинотопами, кравцями, шаповалами). Водночас він, на підставі теоретичних міркувань, зробив припущення, що вже в XVII-XVIII ст. «вільні люди», що «гуляли» на Волзі, були змушені мати «свою таємну мову, як і всі подібні масові об'єднання декласованих» [50, с.50]. Обстоюючи засекречувальний характер мови арго, дослідник стверджує, що вона «є засобом їхньої професійної діяльності, самозахисту і боротьби проти решти суспільства... Арго як засіб самозахисту і нападу організованих колективів декласованих, як таємна мова спеціального призначення протікає в особливих суспільних умовах, за яких елемент свідомої і навіть організованої мовної будови мав відігравати більшу роль, ніж у звичайній мові, про що свідчать насамперед низка штучних прийомів засекречування» [50, с.124-125].

Однак 1923-1936 рр. все ж були лише коротким періодом намагань українських дослідників і науковців розпочати повноцінні історичні, етнографічні, етимологічні та лінгвістичні дослідження українського мандрівного лірницько-кобзарського арго. Проте, їхні здобутки все ж таки сприяли створенню в українській історіографії певних засад для узагальнення та осмислення наукових досліджень історії виникнення і розвитку таємної мови носіїв українського «незрячого» мандрівного епічного мистецтва. Подана ними оцінка лірницько-кобзарської мови в основному прийнятна і для сучасних дослідників арго.

На превеликий жаль, повноцінні й ґрунтовні історико-етнографічні, етимологічні та лінгвістичні дослідження функціонування українського субстандартного, розмовного лірницько-кобзарського аргю розпочались лише в 50-ті рр. ХХ ст. Саме в четвертий період (друга половина ХХ — початок ХХІ ст.) досить значний внесок у наукове дослідження цієї проблематики зробили такі сучасні дослідники, як О.Горбач (1955, 1957, 1960, 1963, 1966, 1974, 1983, 1993) [16; 28; 60; 61; 62; 63; 64; 65; 66], В.Бондалетов (1967, 1972, 1974, 1980, 1987) [67; 68; 69; 70; 71], В.Григорьев (1969) [72], Дж.Гамперц (1975) [73], Й.Дзендзелівський (1977, 1996, 1998) [32; 74; 75], Ф.Лавров (1980) [76], К.Черемський (1990, 1999, 2002) [39; 55; 77], В.Єлістратов (1994) [4, с.30], Г.Аркушин (1996, 2002) [78; 79], М.Грачов (1996) [80], Л.Ставицька (1999, 2001, 2005) [4; 81], М.Євгенєва, І.Гринчук (2000) [8], М.Підгорбунський (2003, 2004) [82; 83]. Фрагментарні згадки щодо побутування та вживання таємної лірницько-кобзарської мови в своїх працях подали І.Ревзин (1962) [84], Л.Ревуцький (1966) [85], Б.Кирдан і А.Омельченко (1980) [86], Жак Россі (1991) [87], В.Саляєв (1996) [88], В.Кушпет (1998) [89], В.Мокренко (1999, 2001) [90; 91], Б.Жеплинський (2000) [92], А.Погодін (2001) [93], О.Ошуркевич і Ю.Рибак (2002, 2007) [94; 95], І.Романюк (2003) [53], В.Дудчак (2006) [9], О.Коваленко (2006) [96] та інші (2003, 2006, 2007) [97; 98]. Своє коротке відображення проблема побутування таємної мови українських «незрячих» епічних мандрівних співців знайшла в «Історії української музики» (1989) [11], в навчальних підручниках «Український фольклор. Критичний матеріал» (1978) [99] та «Українська усна народна творчість» (2006) [100].

На думку академіка НАН України, доктора філологічних наук, професора Пряшівського університету (Словаччина) Миколи Мушинки, одним із найбільш знаним дослідником етимологічно-лінгвістичних проблем таємних мов осіб мандрівних професій, соціальних низів, злочинців, пастухів, а також українських лірників і кобзарів у 50-ті — 90-ті рр. ХХ ст. був професор Українського вільного університету в Мюнхені, знаний філолог Олекса Горбач [101]. Він, у статті-газлі «Арго» для «ЕУ-П» (1955) [102] відзначав, що «арго, це особлива лексика чи словотвір замкнених у собі професійних чи соціальних груп (переважно особи мандрівних професій, соціальні низи, злочинці), застосовувана як засіб взаємного розпізнавання або відмежування назовні її носіїв, але через свою експресивність почасти засвоювана як сленг низами міського населення». На його думку, у словотвірних засобах професійного українського аргю ХІХ — поч. ХХ ст. головним було: інтерполювання складом складів слова з неарготичної мови; деформування неарготичного слова; метафоричні та метонімії утворення від арготизмів і слів розмовної мови; запозичення з єврейської, новогрецької і циганської мов. Крім того, дослідник відзначив, що «основою аргю бучацьких лірників був наддністрянський говір, тернопільських і вінницько-могілівських — подільський говір, львівських — місцевий спольщений говір міських низів» [27], а своїм

корінням сліди аргю в суміжних з Україною регіонах (Вороніжчина, Польща, Східна Білорусь) сягають глибин XVII ст. [28, с.57].

Соціально-мовну характеристику арготичного словника українських лірників подає О.Горбач у своїй науковій студії «Аргю українських лірників» (1957), де висловив думку, що у вживанні лірниками таємної мови: «Не йдеться тут ні про порозуміння в присутності того, кого збираються обікрасти («фраєра»), ні того, кого хочуть обманути, продаючи товар. Навпаки, зі своїм аргю лірники бережуться в приватності сторонніх, а то й карають за зрадження... Йдеться тут єдино про аргю як про зовнішню ознаку групової приналежності до лірницької професійно-соціальної спільноти — до «цеху» лірників, до соціальної групи із особливою мораллю й особливими завданнями, групи, що виконує свою професію розпорошено серед маси сторонніх. То ж відсутність тієї зовнішньої ознаки — незнання арготичного звичаю — зраджує непричасність іншої зустріті особи — лірника до власної соціальної («цехової») групи. Звідси то й зрозуміле таке оберігання власної групової таємниці — аргю» [16, с.11]. «Клясти поводиря по-своєму», — тобто лягтися, використовуючи слова жебрацького аргю, було характерним для лірників і кобзарів. Адже поводири, на думку вченого, «теж добре знали цю таємну мову; цими словами вони попереджали про рівчак чи якусь іншу перешкоду, повідомляли в присутності господарів, що дала жебракам хазяйка (певно, щоб знати, як дякувати)» [16, с.166]. Аргю лірників у більшій своїй частині, на думку дослідника, було мовою чоловічої частини, оскільки цю мову тримали в секреті від дружин і не використовували в системі сімейної комунікації. Це, як стверджує О.Горбач, переконливо доводить про сакральність лірницького аргю як засобу професійного відмежування і соціально-групової приналежності, тобто чоловічої корпоративності, «до певної міри відмежування чоловічого світу від жіночого, їхні жінки його вже не знали, «бо їм не треба, — вони й так нікуди не йдуть» [16, с.11]. Свої подальші здобутки з дослідження таємної мови лірницько-кобзарської панібратії вчений подав у статті «Аргю чернігівських прошарків і лірників...» (1974). Тривалий час ці наукові студії не були доступними і не використовувалися українськими науковцями. Вони стали відомими українським дослідникам лише після здобуття Україною незалежності, вони разом із статтями «Лексика наших картярів і шахістів» (1960), «Вулично-тюремні арготизми у Франковій прозі» і «Аргю українських вояків» (1963), «Аргю українських школярів та студентів» (1966), «Правопорушницькі східноукраїнські арготизми в дотичних словниках і в літературі перед 1-ю світовою війною» (1974), «Львівські проступницько-тюремні арготизми (до 1930-х років)» (1983) були опубліковані в збірнику статей О.Горбача «Аргю на Україні» (1993) [16].

В працях, поданих у цій збірці, О.Горбач висловив сумніви щодо криптологічної функції аргю і стверджує, що аргю — це «засіб взаємного розпізнавання або відмежування назовні її носіїв» [16, с.57]. Він, досліджуючи новогрецькі запозичення в українському аргю та врахо-

вуючи такі два чинники, як рухливий спосіб життя й контакти з носіями аргю та протоофенську основу, писав: «Арготичний словник постав куди скоріш, ніж навіть «золота доба» лірництва — перша половина ХІХ ст.; він був частково перейнятий, мабуть, з аргю якихось подібних прохацьких «цехів» Північної України й Білорусі, а з другої сторони, — з аргю якогось «цеху» мандрівних торговців південної України, де був живий стик з торговцями-греками, чи то врешті — з аргю офень, «коробейників» Характеристично, що в кожному названому випадкові маємо тут діла з мандрівними професіями... такі позичення попали в лірницьке аргю не завжди безпосередньо з даних мов чи там з їх літературної відміни, але здебільш за посередництвом інших аргю чи то з діалектів. Це, зокрема, стосується широкого струмка новогрецьких етранжизмів, що попали в лірницьке аргю, мабуть, з мови наших причорноморських та приозівських греків — байдуже, чи в безпосередній зустрічі з ними лірників, чи за посередництвом інших аргю, напр., хоча б мандрівних коробейників-офень» [16, с.11]. Він також диференціював усі новогрецькі запозичення в українському аргю за принципом їх типологічної спільності з іншими слов'янськими арготичними системами: а) грецизми, спільні для білоруських, польських, російських, українських аргю; б) грецизми, наявні в аргю трьох мов (українська-білоруська-російська, українська-російська-польська, українська-білоруська-польська); в) грецизми, наявні в аргю двох мов (українська-російська, українська-білоруська); г) грецизми, наявні тільки в межах українського аргю [4, с.88]. Водночас відзначивши при цьому, що новогрецьких запозичень в українському аргю близько 70, які в переважній більшості збігаються із запозиченнями зафіксованими В.Бондалєтовим [4, с.97]. Загалом же, на думку філолога, в українських умовних мовах нараховується близько 97 арготизмів грецького походження [4, с.98]. Вчений також у своїх працях висвітлив історію запозичень лірниками і кобзарями арготизмів з івриту [28, с.34; 22, с.102], ідишу [4, с.103; 16, с.34], німецької [4, с.105; 16, с.36], румунської [4, с.100], слов'янської (російської, польської) [4, с.106-107], тюркської [16, с.33], угорської [4, с.101; 16, с.32; 67, с.190], циганської [4, с.98-99] та інших неслов'янських (латинської, литовської, скандинавської, староруської) мов [4, с.105-106]. Дослідник водночас відзначив, що арготичний словник українських ремісників і лірників формувався за рахунок саме української лексичної основи, яка з часом трансформувалася відповідно до засекречувального спрямування таких словотвірних елементів, як приставні склади; суфікси; субституція звуків; метатези та звукові переінакшення; «читання назад»; метафоричні переосмислення загальнонародних слів; утворення від різних частин мови [4, с.107-110]. Крім того, варто відзначити, що зафіксований дослідником вокабуляр західноукраїнського кримінального жаргону до 1930 р. дає досить значний фактичний матеріал для словника лірницького аргю та пізніше виданого словника злодійської мови, складеного вченим на підставі записів, зроблених ним на території Володимира-Волинського, Коломиї, Львова, Станіслава, Стрия та Холма (нині м. Хелм, Польща) [4, с.111]. Хоча, на

думку О.Горбача, у львівському «міському вуличному сленгу» всього лише біля 40 елементів лірницького аргю [28, с.40], проте спільні з лірницьким аргю слова львівському сленгу все ж можна відмітити і в багатьох східних та південних регіонах України [4, с.112].

Досить значний внесок у дослідження умовної мови аргю різних соціально-професійних груп зробив В.Бондалетов, який в своїх публікаціях «Цыганизмы в составе условных языков» [68], «Пермские, прибалтийско-финские и венгерские заимствования в лексике русских условных языков» (1967) [67], «Греческие элементы в условных языках русских торговцев и ремесленников» (1972) [68], «Тюркські елементи в складі аргю» (1974) [69], «Условные языки русских ремесленников и торговцев...» [68], «Греческие заимствования в русском, украинском, белорусском и польском аргю...» (1980) наголошує, що «спільність [грецького репертуару] є вродженою, тобто набутою в основному в період виникнення споріднених аргю... На час XIV-XV ст. припадає виникнення офенської, любецької, лебійської умовних мов з одночасним включенням у ці системи основного фонду грецизмів» [70, с.78-79]. В своїй наступній праці «Типология и генезис русских аргю» (1987) він висунув гіпотезу про моногенез усіх аргю і про наявність «офенського ядра» в усіх східнослов'янських мовах, стверджуючи, що є «підстави вважати, що не тільки російські, а й усі східнослов'янські умовно-професійні аргю мають спільне походження, беручи свій початок прямо чи опосередковано від протоофенського арготичного фонду, який склався, очевидно, ще за часів етнічної та мовної спільності східних слов'ян» [71, с.36]. Водночас, учений в спеціальній розвідці «Тюркські елементи в складі аргю» [69] відзначає, що відповідників в офенській мові арготизмам тюркського походження ним не виявлено, тому, на його думку, «українські аргю скоріш за все всотували тюркізми особними, своїми шляхами» [4, с.99-100].

Частково розглянув різні типи аргю і окреслив соціальну природу цього типу умовної мови як такої, що «використовується певними соціальними і професійними групами задля досягнення відповідної соціальної мети», Д.Гамперц у праці «Типы языковых обществ» (1975). Дослідник також зарахував до таємних мов злодійські жаргони, спеціальні мови бродячих торговців, літературні та декламаційні стилі народних оповідачів-співців лише на підставі того, що їхня соціальна функція полягає саме в підтримуванні групової винятковості, в охороні своїх звичаїв і традицій від сторонніх впливів [73, с.302]. Коротко розкриваючи мовну і лінгвальну сутність аргю, вчений зазначив, що в його основі лежить загальнонародна мова з її граматичною системою, хоча й істотно відмінна за словниковим складом: «Коди цього типу можуть інколи бути писемними; можна вважати, що вони виявляють кодифікацію тією мірою, якою правильна вимова і граматика постають засобом ідентифікації членів цієї групи, однак їхній престиж, як правило, обмежений» [73, с.185].

Досить цінною для сучасних дослідників аргю українських «незрячих» мандрівних епічних співців є наукова розвідка Й.Дзензелівського

«Арго волинських лірників» (1977). У ній вчений фіксує словниковий склад таємної мови лірників Волині, встановлює хронологічні рамки побутування даного соціолекту. Він відзначає, що, за розповідями «старожилів та деяких друкованих джерел», на Волині ще в 20-х–40-х рр. ХХ ст. «лірники й лірництво в основному в такому вигляді, як вони описані авторами другої половини ХІХ — початку ХХ ст. в інших районах України, були досить поширеним явищем» [37, с.310]. Відзначаючи типологічну спільність лірницького арго Волині та інших регіонів України, що функціонували паралельно, дослідник писав: «К.Хоснович (*лірник* — А.Т.) розповідав, що під час поїздки на Полтавщину він зустрічався з місцевими лірниками і міг з ними взагалі вільно розмовляти... Описане нами арго своїм складом близьке, з одного боку, до відомих українських лірницьких арго Галичини, Поділля, Слобожанщини, Чернігівщини тощо, а з другого — значною мірою до білоруських жebraцьких арго» [37, с.310]. Волинські лірники називають свою мову шлепецькою (сліпецькою), яка лексично строго диференціюється саме на території Волині. Хоча їхнє арго дещо й подібне до арготичних систем суміжних територій, однак, на думку дослідника, має свої специфічні ознаки. Якщо й якась «певна назва — арготизм — уживається лише в районі Любомля і Ковеля, а в районі Луцька та ін. їй відповідає інший арготизм та ін. ...Супроти названих українських та білоруських арго шлепецька мова волинських лірників має значну кількість специфічних назв, тому її слід вважати окремою арготичною системою, власне, окремим волинським, варіантом лірницького арго» [37, с.310–311]. Вчений також відзначив, що епічні співці дотримувалися загальних засад своєї мовної діяльності, згідно якої від «оточуючого населення свою шлепецьку мову волинські, як і інші, лірники звичайно зберігали у великій таємниці. Користувалися вони нею лише в ситуаціях, коли була потреба щось сповістити, сказати чи запитати один другого так, щоб це залишилося невідомим для сторонніх людей. Та слід зауважити, що й при таких обставинах лірники цією мовою, як правило, розмовляли стиха, щоб не розголошувати самого факту її існування. Прорвене оберігання таємниці шлепецької мови свідчить й те, що про неї не знали чи рідко коли знали навіть найближчі сусіди лірників». Водночас вений також відзначив досить цікавий факт, виявлений ним у с. Глинянка (Волинь), де про існування шлепецької мови було відомо багатьом звичайним мешканцям села і «де деякі знають більшу чи меншу кількість цього арго, а окремі можуть розмовляти» [37, с.310]. Дослідник також вказав у праці на те, що ним виявлено «випадки уживання арго для передачі деяких відомостей рідним та близьким при листуванні» [37, с.248–249]. Описуючи у цій же розвідці мову професійного підкласу кожухарів, Й.Дзендзелівський зауважував, що «невисока загальна фахова кваліфікація певної частини заробітчанокожухарів, їх умови життя і праці змушували шукати такі засоби спілкування між собою, які б дозволили їм у присутності господарів та ін. зберегти в таємниці деякі моменти свого побуту: домовитися про вихід із становища при невдало виконаній роботі, вмовлятися про вищу пла-

ту за якусь роботу, обдурювати тощо, тобто переходити на арго». Все це в умовах довоєнної Варшави, Лодзі та й інших польських міст, де існувало чимало систем арго, було досить звичайним явищем [37, с.247]. Досить цінним додатком до праці є укладений Й.Дзензелівським словник із 1700 лексем арго волинських лірників [4, с.56].

Й.Дзензелівський стверджує, що «арго було ідеальним засобом конспірації не тільки у гомогенному мовному середовищі, а й в іншомовному» [37, с.245]. Всі свої цінні наукові розвідки з проблем дослідження таємних мов, в т.ч. «Арго волинських лірників» (вперше видрукувана в 1977 р.) [37, с.310-348], «Арго нововиживівських кожухарів на Волині», «Про арго спиських дротарів», «Про арго українських ремісників (Колківське арго на Волині)», «Український бурсацько-семінарський жаргон середини ХІХ ст.» Й.Дзензелівський зібрав і опублікував у збірнику «Українське і слов'янське мовознавство» (1996) [37].

До проблеми побутування в середовищі епічних співців таємної мови звернувся Ф.Лавров у монографії «Кобзарі: Нариси з історії кобзарства України» (1980). Вчений зазначив, що лірники й кобзарі, які зазнавали всіляких утисків, з метою обстоювання своїх прав на існування та працю гуртувалися у братства (гурти, товариства, цехи), «користувалися специфічною, так званою «лебійською» мовою». На думку дослідника, ця особлива, зрозуміла лише для незрячих співців мова, як і інші штучні мови, виникла як продукт групової творчості та існувала з давніх часів і була необхідною для мандрівних співців «як засіб ізоляції від небажаного оточення» [76, с.40]. «Мало про що жебракам треба між собою поговорити, щоб чужі не знали», — сказав один незрячий жебрак у розмові з фольклористом Ф.Сингалевичем [36]. Ф.Лавров відзначив, що фольклорист В.Боржковський також звертав увагу на те, що «лебійська» мова трималася у великій таємниці і що той з лебіїв, хто не дотримувався цієї таємниці, підлягав суворому покаранню. В.Боржковський писав, що дізнався про «лебійську» мову від мізяківського лірника Олександра та від діда-жебрака з Мізяківської слободи Андрія Поліщука. Вони розповіли йому під великою таємницею про існування цієї мови і просили тримати в тайні, бо інакше їм доведеться жорстоко спокутувати свою провину» [76, с.41]. Ф.Лавров у монографії стверджує, що «лебійською» мовою «незрячі» кобзарі розмовляли поміж себе й тоді, коли серед них нікого стороннього не було. Це викликалося в більшості випадків тим, що незрячі не завжди можуть помітити наближення до них когось стороннього. Отож, наближаючись до сліпих кобзарів чи лірників, можна було почути вигук: мугирі або гаврії пнають (селяни або пани йдуть).

При зустрічі кобзарі та лірники так вітали один одного:

— Кудень клевий, лебію! (Добрий день, діду!) — говорить один сліпий.

Другий йому відповідає:

— Аби тобі кудень клевитий! (Нехай тобі цей день буде ще кращий!)».

Вчений відзначив, що «лебійська» мова українських епічних мандрівних співців у багатьох рисах дуже подібна на мову шаповалів

[76, с.41-42]. Шаповали і кравці не роблять зі своєї мови таємницю, а вживають її лише тоді, коли бажають, що б їхню розмову не зрозуміли незнайомі їм люди [76, с.42].

Вже наприкінці 60-х — на початку 70-х р. ХХ ст. українська інтелігенція відроджує лірницько-кобзарське й бандурницьке виконавство, реконструює традиційний лірницько-кобзарські інструменти, освоює репертуар, філософію та почасти спосіб життя мандрівних «незрячих» співців минувшини. Натхненним подвижником відродження автентичного напрямку музикування став київський художник Г.Ткаченко, який, перейнявши основи лірницько-кобзарського мистецтва від харківських епічних мандрівних співців початку ХХ ст. П.Древченка, С.Пасюги, П.Гащенко та багатьох інших, став одним із засновників сучасного «Кобзарського цеху» в Україні. За нетривалий час своєї діяльності членами цього товариства зроблено чимало. Так, за архівними документами і матеріалами реконструйовано та введено в обіг такі елементи автентичної лірницько-кобзарської обрядовості, як «визівка», «одклінщина», «столове». Водночас серед «братчиків» цеху культивується створене на основі відновлення лексики «лебійської» мови давніх українських «незрячих» мандрівних епічних співців специфічне лірницько-кобзарське арго [77].

Досить цінними для всебічного дослідження лірницько-кобзарського арго є матеріали польових досліджень, отримані знавцем лебійської говірки харківських співців К.Черемським у 1990-1991 рр. У них він до речі зазначає, що, за свідченням Анатолія Парфиненка (*інформатор* — А.Т.), пізнання лебійської мови у повсякденні відбувалося досить просто і ненав'язливо, примусового завчання слів «напам'ять не практикувалося». На всі заперечення Костя Черемиського при записуванні арго Анатолій Захарович завжди лагідно відповідав: «Кбито таб сівряєш, Костику?» («Що ти розумієш /в цьому/, Костику?»). І далі продовжував: «У кобзарському житті-бутті все було просто і ясно. Чого не знаєш сам — запитай у товариша. Але, при цьому, звісно, і про віддяку не забувай: «А табко минькові цісерку впулить?» — (А ти мені чвертку /горілки/ наллєш?) — питався у мене Андрій Саранча, коли я просив його навчити якоїсь премудрості» [55, с.129; 102].

Вивчивши «лебійську» мову, молодий лірник чи кобзар намагався при першій же нагоді довести свою «ученість», що досить часто ставило його в незручну чи кумедну ситуацію. Так, відомий полтавський кобзар А.Саранча розповів А.Парфиненку історію, яка з ним трапилася, «коли він робив свої перші життєві кроки від «лобняка» (підлітка) до «трепелого» (бувалоого) парубка. У той час Андрій був у науці в «діда Семена» і ходив із ним по хатах кобзарювати. От одного разу заходять вони до хати, — а там жила молодиця, така з голосу приємна, «що й меду не треба». «Не втримався я, — згадував кобзар, — і наче ненароком її торкнувся — а вона ж така гарна, така пишна, що грішне лізе в голову! Ось уже й панотець закінчує «скантити» (співати), — а я, як завжди, кажу подяку: «Дякуємо господиню

за добру гостину, за милостиню й за ласку і т. д». Та чорт попутав мене вплести здуру по-лебійськи: «І ще хочу вам побажати: — А вгурь маню пошлягавити!» («Давай переспимо»). А молодиця та в «курсі була» (знала по-нашому), і так тихенько мені на вухо шепоче: «Давай!» Боже милостивий, як я тоді розгубився... Сором залив моє обличчя і піт потік по спині, а тут ще й панотець смикає за руку — мовляв, ходімо звідсіля. «Ні-ні... Вибачте..., якось іншим разом...», — забулькотів я і почав задкувати до порога. Але молодиця це зрозуміла, мабуть зовсім інакше, і як засичить мені глумливо: — Я покажу тобі зараз «пошлягавити», литвак солодивий! Не хочеш, не вмієш — то й не балакай!» І по зашийку мене, по зашийку...» [55, с.129-130; 103].

Нецензурцину, або ненормативну лексику в такому розумінні, яку в народі іменують «матюками», і яка прийшла в Україну від північного сусіда із Московщини, українські лірники і кобзарі не вживали. Так, А.Флегон у своєму дослідженні «За пределами русских словарей» (1993) зазначає, що в російській мові існує близько 40 тисяч нецензурних лайливих слів та словосполучень, чого й близько немає в українській мові. Рецензуючи цю працю О.Шевчук писав, що «грунтовний словник мови наших сусідів та й живе спілкування з ними свідчать про те, що московини постійно й широко вживають матюки. Це не словесне сміття, не пережиток минулого, а суттєва частина московинської лексики. Те, що раніше приховували, — тепер відверто оприлюднено; те, що вважали нецензурним, — надруковано накладом у 30 тисяч примірників... Ці лихослови не поважали й не поважають ні своєї, ані чужої гідності, паплюжать святе ім'я матері. Якщо в Україні старого чоловіка називають на «Ви», на Кавказі шанують як аксакала, то московинський дід, м'яко кажучи, «старий хрен», а близькі знайомі — «козли», «падли», «суки». Ось чому спроби українців називати один одного ввічливо «пан», «пані» нестерпно дратують московинців». На думку О.Шевчука, «українська мова — це мова хліборобів, благородних лицарів. Московська — це мова мисливців, завойовників, кочівників, грабіжників» [97]. Про відношення українських епічних співців до лайливих слів Р.Польовий в збірці «Кобзарі в моєму житті» (2003) пише, що знаний український бандурист Семен Власко ніколи не вживав у своєму репертуарі сороміцьких куплетів, як це було властиво деяким іншим кобзарям. Його сучасники і сподвижники, характеризуючи відношення бандуриста до лайки, з великою повагою відзначали: «Культурний дідок! Жодного гидкого слова не скаже!» [104, с.9].

Дослідник українського епічного співцтва К.Черемський із Харкова в своїх монографіях «Повернення традицій. З історії нищення кобзарства» (1999) [39] та «Шлях звичаю» (2002) [55] фрагментарно висвітлив побутування лірично-кобзарського аргю. А також подав зміст усіх Дванадцяти Вустинських книг, звернувши при цьому значну увагу на розділ «Таємна лебійська, або калепівська мова кобзарської панібратії» Шостої Вустинської книги, що звалася «Хвахівець-духовець» [55, с.127-130]. Далі дослідник писав, що «лебійська мова трималася від зрячих у суворій таємниці, і знаним дослідникам К.Сту-

динському (псевдонім К.Вікторин) [19], В.Боржковському [21], Г.Хоткевичу [47] і П.Мартиновичу [42] довелося немало попрацювати, щоб записати лексикон цієї мови, серед якої окреме місце займали співоцькі лайки. За свідченням П.Мартиновича, лайки з «лебійського» лексикону досить часто «використовували навіть представники тодішньої губернської еліти. І нерідко так траплялося, що «лебійські» лайки чіпляли до самих основ і діяли на адресанта потужніше, ніж «московський мат» [55, с.159]. Простолоюдом лебійська мова сприймалася як щось дивне і незвичайне, адже кожний регіон України мав свій діалект цієї мови. Проте, «незважаючи на певні відмінності, — основа лексики лебійської мови залишалася спільною для всіх регіонів, і співець зі Сходу України міг вільно спілкуватися із братчиком західноукраїнського цеху» [47, арк.150]. Як відзначив К.Черемський, досить часто «навчитися лебійської мови можна було і через кобзарські пісні, лайки і примовки» [55, с.129]. Дослідник також зауважує, що «незрячі» мандрівні співці ніколи «у відкриті» не лялися, адже це могло «фатально позначитися на їх авторитеті», лірники і кобзарі за звичай вплітали в свій «звичний речитатив» «лебійські» непристойності, що би їх було важко зрозуміти [55, с.160].

Відомий російський жаргонолог В.Єлістратов у післямові до «Словаря московського аргю» (1994) стверджує, що «існують тисячі й сотні тисяч різноманітних аргю, які не мають між собою ніяких чітких, певних меж ні у часі, ні у просторі, ні у соціальній ієрархії». Згідно його концепції, аргю в період свого існування проходить три етапи: 1) аргю як закрита система; 2) аргю як дешево відкрита система; 3) аргю як відкрита система. Підсумовуючи свої дослідження, В.Єлістратов пише, що аргю «відбиває не тільки застиглу, завершену культуру, а й культуру в її динамічному розвитку. Аргю — це мова людей, які перебувають у процесі творення культури, ...аргю — це чернетка майбутньої культури». Аргю не тільки «соціальний діалект», але й одиниця взаємодії мови та культури, і саме тому, на думку дослідника, аргологія займе в майбутньому своє гідне місце в науці про людську мову та її культуру [4, с.30].

Варто відзначити, що в 1992 р. діалектологічна студентська експедиція з Луцька «вийшла на слід» аргю західно-поліських жебраків, соціально-мовну характеристику якого подав Г.Аркушин у статті «Старицька мова (Аргю сліпців-жебраків Західного Полісся)» (1996) [78]. При цьому він писав: «Жебрацьке ремесло найбільшого поширення на Західному Поліссі набуло в 20-ті — 30-ті рр. ХХ ст. («за Польщі») та в 50-60-ті роки, тоді ж старці широко користувалися своєю таємною мовою» [78, с.232]. Дослідник також зазначив, що на позначення мови сліпців-жебраків у цьому регіоні вживаються терміни «каліпницька» (від слова каліп — «сліпець»), «сліпецька», «старицька» мова. Крім того, аргю західно-поліських лірників, раніше записане Й.Дзєндзелівським, та старицька мова описана Г.Аркушином, — одна і та ж мова, яка має лише певну кількість незначних лексичних відмінностей [4, с.57].

Дослідник, торкаючись комунікативних аспектів мовної діяльності західно-поліських лірників, зауважує, що були вони «білінгвами в сенсі володіння рідною мовою та арго. Немає жодного сліпця, для якого б арго було рідною мовою, для них усіх рідною є їхня говірка», адже більшість із них не знає літературної мови [78, с.235]. Тому «перемикання коду з первинної комунікативної системи на арго – питома ознака мовного самовираження лірників, як це принаймні постає у літературно-художніх стилізаціях». Г.Аркушин, засвідчуючи рвене оберігання носіями своєї жебрацької мови, пише: «Найкращий знавець арго у розмові сказав, що цих слів нікому із зрячих не говоритиме, бо дав таку клятву» [78, с.231].

Проте необхідно звернути увагу на комунікативно-прагматичну функцію арго, про що свідчить висвітлена в наведеній Г.Аркушином байці «Сліпець і поводитир» «палітра міжособистісної комунікації «лірник-поводир». Учений також відзначив, що ця мова могла стати надбанням і жіночого сімейного мікросоціуму. Так, він пише, що «А.Ладан [інформантка] перейняла цю мову від свого чоловіка, отож такої клятви [не говорити цих слів нікому із зрячих] не давала» [78, с.231]. Водночас дослідник відзначає, що в залежності, як арго ремісників «переходить до пасивного запасу старших мовців, утрачається його езотерична функція, воно стає органічним у сімейних мовах». Хоча щодо таємної мови західно-поліських жебраків-сліпців в 80-х – 90-х рр. ХХ ст., то, як пише вчений, «жебраки майже не ходять селами. У базарні дні вони сидять біля ринку, а в свята стоять біля храмів у містах чи містечках... часто поїздка на базар чи до собору була викликана не так матеріальною скрутою, як бажанням побачитися з іншими сліпцями, поспілкуватися з ними» [78, с.230].

У своєму подальшому дослідженні «Вплив говіркового оточення на арго жебраків на Волині» (1996) та науковій розвідці «Арго лаборів» (2002) [79] Г.Аркушин відзначає, що розквіт ремесла лаборів припадає на кінець ХVІІІ – початок ХХ ст. [4, с.57]. Дослідник приходить до висновку, що в українській мові здавна відоме арго сліпих лірників і кобзарів, займає проміжне становище між професійними говорами і жаргонами дротарів, жебраків, кожухарів, кушнірів, лаборів*, сліпців-жебраків, шаповалів, що «становлять синтез власне професійних мов і таємних» [4, с.26]. А визначальним для лаборів, на думку вченого, була насамперед їхня штучно створена таємна лабурська мова (лідерська гаврідня, лабурська гаврідня) для спілкування визначеного кола людей, мовлення яких не мало бути зрозумілим для сторонніх, а вже потім їхній багатший одяг і привілейоване становище. Крім того, як зазначає Г.Аркушин, лексика старицької мови та лірницького арго, в т.ч. арго волинських лірників, майже повністю збігається із лексикою лабурської мови, а також має багато спільного із арго російських ремісників і польським арго [4, с.83].

* *Лабори* – своєрідний соціум Західного Полісся наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ ст., заняттям якого було лабурство, тобто збирання пожертв на будівництво нових православних церков та на ремонт наявних.

М.Грачов у монографії «Как появляются арготизмы в нашей речи» (1996) [80] стверджує, що сакральне лірницьке аргю в системі сімейної комунікації було мовою чоловіків, оскільки вони тримали цю мову в таємниці від дружин. На думку вченого, це переконливо визначає лірницьке аргю як ознаку соціально-групової приналежності, як засіб не тільки професійного відмежування, але й чоловічої корпоративності, тобто відмежування чоловічого світу від жіночого. «Свідчення про мову російських суздальських офень подають, що офені свого аргю вживали тільки поза домом, а їхні жінки його вже не знали, «бо їм не треба, — вони й так нікуди не їдуть» [80, с.11]. В.Мокренко в своїй рецензії на цю працю зауважує, що подані М.Грачовим «122 арготизми з лексики повій, 116 — з аргю жebraків, 286 — безпритульних, 386 — наркоманів та збувальників наркотиків» у своєму розумінні більш близькі до терміну жаргон, ніж до аргю [90, с.69].

На нашу думку, найбільш значний внесок у соціолінгвістичні та соціокомунікативні дослідження аргю українських епічних мандрівних співців зробила доктор філологічних наук, професор Леся Савицька, яка в своїх працях «Благна музика» української мови» (1999), «Кровозмісне дитя двомовності» (2001), у словнику «Український жаргон» (2005) [81] та монографії «Аргю, жаргон, сленг...» (2005) [4] розглядає динаміку соціолектів української мови впродовж ХІХ — початку ХХІ ст. і небезпідставно вважає принципово важливим провести грань саме між термінами аргю і жаргоном, які відрізняються між собою за ступенем відкритості. На її думку, «аргю — це таємна мова, якою користуються члени закритої групи, низи суспільства, а жаргон — атрибут негерметичної групи; це соціальний діалект певної вікової спільноти чи професійної корпорації». Дослідниця стверджує, що «сучасні кримінальні угруповання використовують скоріше вульгарну, ніж езотеричну лексику», тому аргю, в повному своєму розумінні, «зовсім припинило своє існування». Далі вона відзначає, що «аргю», — це позначення умовних, таємних мов насамперед в історичній ретроспекції цього поняття. Виникнення аргю пов'язане з тим періодом історії мови — доби феодалізму, — коли існували закриті, замкнені корпорації ремісників, мандрівних торгівців, жebraків тощо, які з метою самозахисту та відособленості від решти суспільства і збереження своїх професійних таємниць створювали спеціальні мовні коди» [4, с.24]. Л.Ставицька розглядає «лірницьку мову як засіб зовнішнього відмежування лірницького соціуму від решти спільноти», хоча для неї, як філолога-лінгвіста, неабиякий інтерес становить саме «мовна екзистенція згаданого соціуму у внутрішньо-корпоративному, індивідуальному та міжособистісному аспектах комунікації, урахування яких дає змогу реконструювати мовну особистість лірника — носія аргю» [4, с.75].

Дослідниця також відзначає, що аргю українських лірників не позбавлене й розважальної функції, пов'язаної зі статусом аргю як елемента групової таємниці, яка виявляється тією мірою, якою «стають надбанням ширших мовних спільнот, або ж залежить від прагматичної потреби учасників спілкування» [4, с.27].

Вчена, досліджуючи побут і діяльність сліпців-жебраків Західного Полісся, стверджує, що вони мали свої ремісничі братства (цехи), на чолі якого стояв панотець, свою професійну («думну», «судну», «цехову») раду. Новачки для вступу в братство (цех) обов'язково складали «спеціальний екзамен із «каліпецької» (старицької) мови», після його успішного складання старші старці визначали для них села, у яких їм було дозволено просити милостиню [4, с.63].

Соціальні діалекти — невилучний структурний компонент усіх аспектів системи української мови. Наявні науково-лексикографічні джерела свідчать, що в історичній ретроспективі XVII-XIX ст. соціолекти української мови охоплювали аргі жebraків, лаборів, лірників, ремісників, а також бурсаків, семінаристів та школярів [4, с.346].

Дослідниця стверджує, що для повноцінного і ґрунтовного соціолінгвістичного дослідження феномена українського лірництва і кобзарства, соціокультурних та соціопсихологічних передумов усієї життєдіяльності взагалі і мовної діяльності носіїв лірницько-кобзарського аргі зокрема, досить принципово важливими є саме такі три аспекти соціальної організації класу українських «незрячих» мандрівних епічних співців:

«1. Братства лірників і кобзарів становили собою високоорганізовану ієрархічну структуру, що регулювала систему учнівства, іспитів-посвят, міжособистісних стосунків тощо;

2. Соціально-психологічні аспекти життєдіяльності лірників характеризують їх як (користуючись сучасною термінологією) соціальних маргіналів (любов до легкого життя, пияцтво) з вираженою асоціальністю поведінки, міжособистісних стосунків та зв'язками зі злочинним контингентом;

3. Лірники вели рухливий спосіб життя, а отже, залучали до свого соціолекту елементи різних мов, а також міських та сільських субмов» [4, с.69].

Професор Леся Ставицька в своїй монографії приходиться до висновку, що «неодмінним атрибутом класу лірників і кобзарів та однією з головних ознак приналежності до об'єднання сліпців-співців була та особлива мова, яка в різних регіонах України називалася порізному», а вивчення і знання майбутніми носіями епічного співотва своєї таємної «мови та відповідні іспити були обов'язковим елементом системи лірницько-кобзарського учнівства» [4, с.72].

Філософія та дух кобзарства, основою яких виступають ідеї християнства, на думку М.Євгенєвої та І.Гринчук (2000), викладені в так званих «устинських книгах», які служили своєрідними (усними) збірниками рекомендацій для засвоєння кобзарського мистецтва» [8, с.84]. Водночас вони зауважили, що «в кобзарській таємній лебійській мові багато слів базується на християнській термінології, наприклад: Бог, Божа мати, Богородиця. Христос; церква, костел, каплиця; цвинтар, парастас, похорон; душа, гріх; молитва, хрест, ікона; свято, проща, писанка і т.д. Ця мова була поширена також серед жebraків-

немузикантів». На підтвердження своєї висновків дослідники наводять такі висловлювання: «Не посо, охве студич говредали — нічого. Бог дасть — сказали». Зв'язок лебійської мови аргю із релігійною лексикою вони пояснюють тим фактом, що «в минулому лебії (майстри-музиканти) часто знаходили притулок у прицерковних шпиталях. Так, ще в 1625 р. Ш.Старовольський писав про велику кількість мандрівних старців-«бігунів», які осідали при церквах, костелах, брали участь у похоронах, співали й грали на весіллях — були зв'язною ланкою між культовим і світським пластами культури» [8, с.85].

Сучасний український дослідник епічного співочтва М.Підгорбунський в статті «Кобзарі та бандуристи в Україні» (2003) [82] та дисертації «Кобзарський рух в Україні (XVI-XIX ст.)» (2004) [83], розглядаючи історію дослідження та збирання Ф.Сцепурою, П.Тихановим, К.Вікторином, Е.Романовим, К.Квіткою, В.Боржковським, Ф.Николайчиком, К.Студинським, В.Гнатюком та багатьма іншими «лебійської» мови українського епічного співочтва, відносить її до великих лірницьких таємниць. Водночас зазначаючи при цьому, що походить вона від слова «лебій» — дід. Варто також відзначити, що науковець, на підставі праць названих дослідників, уклав словник лірницько-кобзарської мови, який подав як додаток до своєї дисертації. Крім того, словник (близько 1000 слів) таємної мови українських мандрівних епічних співців та шаповалів подано на сайті в Інтернет [105].

Ряд сучасних вчених істориків, етнологів і лінгвістів відзначають той факт, що всі, кого приймали в лірницько-кобзарське братство, проходили дуже строгий відбір. Так, учні, окрім вміння грати на музичному інструменті (кобзі чи бандурі), співати думи та пісні, знати правила та закони братства, переймали від майстрів-лірників певну усну таємну інформацію (мову, обряди, посвяти, ритуальну поведінку), яку не мали права розголошувати. Можливо, що така корпоративність лірницько-кобзарських братств призвела до того, що «майже до кінця XVIII ст. не збереглося відомостей про лірників і кобзарів» [100, с.277].

Фрагментарно у своїх дослідженнях до питання лірницько-кобзарської мови звертається багато дослідників. Так, І.Ревзин у праці «К семиотическому анализу «тайных языков» (1962) [84], асоціюючи її з таємною мовою інших соціумів. Частково до проблеми соціально- побутового устрою лірницько-кобзарських братств та цехів в Україні торкнувся Л.Ревуцький в книзі «Українські думи та пісні історичні» (1966), де відзначив, що саме в їх організації він вбачає неабияку силу й живучість самого інституту цеху чи братства, адже, щоб вступити до них, необхідно було «придбати певні професійні знання: вміти грати на кобзі або лірі, знати декілька пісень і мову товариства» [85, с.46-48]. Короткі згадки про існування та використання українськими «незрячими» мандрівними епічними співцями таємної мови аргю подали В.Григорьев у своїй праці «Современное просторечие и жаргоны» (1969) [72], Б.Кирдан й А.Омельченко в монографії «Народні співці-музиканти на Україні» (1980) [86], Жак Россі в «Справочнику по ГУЛАГУ» (1991)

[87, с.32-33] та В.Саляев у праці «Об основных этапах эволюции арготического слова» (1996) [88].

Сучасний український мистецтвознавець В.Кушпет у праці «Духовність — основа кобзарства» (Нью-Йорк, 1998) [89] пише, що в таємних «устинських книгах» українських «незрячих» мандрівних епічних співців «були зафіксовані ритуали та звичаї, тексти та поради, оповідання про кобзарів та оповідання духовні, історичні та філософські». Він стверджує, що ці книги, — це самовчитель лебійської мови (від слова «лебій» — дід або ще лобурська в Галичині — лепітінська) — професійної мови спілкування «старців» [89, с.46]. Цієї ж думки він дотримується і в своїй монографії «Старцтво: мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX — поч. XX ст.)» (2007) [98].

В.Мокренко в своїй праці «Монографическое и лексикографическое исследование русского жаргона» (1999) писав, що «таємні говори мандрівних ремісників забезпечують потребу розмовляти у присутності роботодавців і клієнтів так, щоб їх не зрозуміли. Термін «арго» перехрещується з жаргоном не тільки на етимологічному рівні, але й у терміновживанні, коли арго та жаргон виступають, по суті, абсолютними синонімами» [90, с.69]. В наступній своїй праці «Украинские источники русского жаргона» (2001) [93] він частково торкнувся питання дослідження витоків лірницько-кобзарського арго та охарактеризував внесок знаного українського мовознавця Й.Дзензелівського у вивчення арго лірників, нововиживських кожухарів, списких дротарів та українських ремісників волинського краю в XIX ст.

І.Малюта в статті «Гомін, гомін по світлиці...» (1999), висвітлюючи діяльність Всеукраїнської спілки кобзарів писав, що в українських Гомерів з давніх часів була «своя, напівезопівська-напівжаргонна мова для спілкування» [106, с.12].

Сучасний дослідник українського мандрівного співцтва, знаний український бандурист Б.Жеплинський зі Львова в своїй історико-краєзнавчій збірці «Коротка історія кобзарства в Україні» (2000) [92] також лише фрагментарно, з посиланням на праці К.Студинського і В.Боржковського, звернувся до питання функціонування лірницько-кобзарської мови.

А.Погодін у праці «Язык как творчество...» (2001) [93], відзначаючи психічну організацію сліпих людей, яка детермінувала специфіку їхнього мовного світу, писав, що на противагу глухонімому «сліпий виявляє схильність до мислення без образів; будь-яке слово є у сліпого насамперед звуковим образом. Слова зелений, яскравий мають для сліпого такий само характер, як вічність, істина та ін. Сліпий керується насамперед слуховими уявленнями... Чимало музичних сліпих стверджують, що їх уявлення про зовнішній світ є просто слуховими уявленнями» [93, с.100]. Тому, на думку професора Л.Ставицької, не є випадковим те, що саме в мові невлів з'явилося слово «лабати» (грати) як звукоімітація звучання струн музичного інструменту [4, с.75].

Сучасний волинський етнограф і краєзнавець О.Ошуркевич у праці «Лірницькі пісні з Полісся» (2002), досліджуючи музичний

фольклор поліських лірників, відзначає, що більшість із них були сліпими, і був «над ними в Колках староста Пархвен, старець, тожи був сліпий. До старости йшли всі: куда кому йти казав. Була в них сліпецька мова: то вже, як треба було, то могли між собою сліпці порозуміться» [94, с.105].

І.Романюк у статті «Ритмомелодичні формули українських дум харківських лірників» (2003) [53] на матеріалах рукописного фонду Володимира Харкова дослідив елементи таємної лебійської мови лірників Харківщини.

Сучасна дослідниця українського бандурництва В.Дудчак у статті «Музична спадщина Зіновія Штокалка» (2006) відзначає, що своєрідна назва кобзарської цехової мови — лебійської — походить саме від слова «лебій», тобто «старець», «майстер-музикант» [9, с.32].

Використання аргонізмів, в т.ч. і лірницько-кобзарських, які є вагомим засобом створення мовної образності в мові сучасних українських газет, що привносить у публіцистику оригінальність і яскравість, розглядає О.Коваленко в статті «Використання елементів жаргону в мові сучасної преси» (2006) [96].

А.Трембіцький в своїх статтях «Лірницькі пісні та лірники Поділля» (2003) та «Лірництво на Поділлі» (2006) [98] на підставі рукописних праць знаного українського історика й етнографа-подільнина Є.Сіцінського (1881, 1930) [107] подав короткі відомості щодо вживання подільськими лірниками в спілкуванні між собою своєї корпоративної таємної мови.

Сучасні дослідники лірницько-кобзарського і жебрацького побуту в Україні відзначають високий ступінь соціальної організованості й підпорядкованості цього класу, чітку структурованість та ієрархічність стосунків усередині нього. Водночас сучасні українські лінгвісти, незважаючи на всі історико-етнографічні та мовно-лінгвістичні дослідження свої попередників, схильні заперечувати таїну арго, стверджуючи при цьому, що «створення штучної мови — надзвичайно велика праця навіть для спеціаліста, тому зловмисники спілкуються на звичайному вульгарному наріччі, позбавленому мовної гри» [80; 88]. Так, М.Попович у «Нарисі історія культури України» (1999) пише: «Люди одного ремесла мали систему учнівства, складали іспити, влаштовували «братчини» — колективні учти на свята з пережитковими пожертвами. Інакше кажучи, існувала напівсакральна, напівпрофанна організація типу цеху або братства» [7, с.75]. М.Лановик і З.Лановик у підручнику «Українська усна народна творчість» (2006), коротко розкривши сутність лірництва і кобзарство в Україні, назвавши його «унікальним культурно-історичним явищем», зазначили, що мандрівні «незрячі» епічні співці об'єднувалися за територіальним принципом в організації (братства, гурти) «з особливим устроєм, своєрідною системою обрядів вступу нових членів, умовами їх підготовки, навчанням та особливостями поведінки». Всі члени братства (майстри, учні) повинні були перейняти від більш досвідчених лірників і кобзарів уміння співати, грати на лірі чи кобзі, а також «опанувати

таємну мову братства», яка в «незрячих» епічних співців називалась «лебійською» [100, с.276].

У статті «З Лісоволом на Поділля» (2006) Р.Коваль відзначає, що сучасний знаний кобзар В.Лісовол також у своєму спілкуванні, досить часто із захопленням цитує Гната Хоткевича, щиро тішився «від соковитої української мови», влітаючи при цьому такі слова із сучасної лебійської мови, як «тюльпаньери» (учасники Тюльпанової революції в Киргизії 2005 р.), «джмакав» (притискався), «фугувать думи» (доточувати їх), «співлива», «русомовний», «підсокирився» (підкрався), «джосу дала» тощо [108, с.3]. О.Ошуркевич та Ю.Рибак у праці «Іван Власюк — поліський лірник (Деякі штрихи з музико-виконавчої практики)» (2007) відзначають, що яскравим представником західно-поліської традиції мандрівних співців є І.Власюк (1908-1991) [95, с.254], який «міцно тримався традиції, звичаїв, майже досконало знав «сліпецький» жаргон» [95, с.253].

Всі ці публікації другої половини ХХ — початку ХХІ ст. сприяли глибокому проникненню у природу й побутування аргі українських лірників і кобзарів. А також створили досить значну історіографічну базу для проведення всебічного ґрунтовних дисертаційних і монографічних досліджень сучасними істориками, етнографами, мистецтвознавцями, філологами тощо.

Таким чином, підсумовуючи історико-етнографічні, соціально-побутові, соціолінгвістичні та соціокомунікативні аспекти дослідження аргі українських епічних мандрівних співців, варто погодитись з тим, що така, досить велика кількість різних за значимістю і повнотою наукових публікацій на протязі майже чотирьох століть створила досить значне підґрунтя для всебічного історико-етнографічного та історико-мистецтвознавчого наукового вивчення, як творчої спадщини та розвитку українського лірництва й кобзарства, так і їхньої таємної мови — аргі носіїв українського «незрячого» епічного мистецтва, які з метою самозахисту та відособленості від решти суспільства і збереження своїх професійних таємниць були вимушені створювати свої спеціальні мовні коди. Саме тому, на думку М.Євгенєвої та І.Гринчук, сучасне трактування лірництва і кобзарства, як феномена української духовності, є більш об'ємним явищем у традиційній народній культурі з усталеними філософськими поглядами, світосприйманням та раціонально-практичними надбаннями, що реалізовувалися у характерному способі життя «незрячих» співців, духовною місією яких було «будити людські душі, допомагати усвідомити себе Божим створінням, шукати шлях спасіння душі через покаєння» [8, с.84].

Сучасні українські дослідники відзначають, що в епічних творах «незрячих» мандрівних співців закладена величезна сила, здатна відтворювати й виводити з духовних криз душу українського народу. Епічний спів українських лірників і кобзарів пов'язує в єдину систему минуле, сучасне і майбутнє, додає людині впевненості у повсякденному житті, оберігає від нервових зривів та фізичних розладів. Саме тому, доки живуть у народній свідомості українців образи давніх

епічних героїв, доти триматиметься внутрішній стрижень українського народного буття. Адже сумлінно збережені і введені в культурний обіг джерела стають оберегами народної традиції і життєздатності будь якої, в т.ч. й української нації [55, с.361-362]. «Ми живемо в еру інформації, коли знання вважаються великою цінністю, але ми ризикуємо викинути на смітник те, що збиралося потягом тисячоліть», — стверджує Девід Гаррісон у своїй книзі «Коли вимирають мови». Безпрецедентними для історії людства є те, що в сучасному світі кожні два тижні зникає на землі одна мова. Все це в черговий раз підтверджує необхідність старанного вивчення і збереження народної мови. Її носії, помираючи, «несуть із собою в могилу не тільки окремі слова і своєрідні особливості культури, а й значну частину пізнань, накопичених людством» [109], що може привести до зникнення культури, до повної втрати національної ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Огієнко І. Сучасна українська літературна мова. Мова Максима Рильського // Наша Культура. — 1935. — Кн. 1.
2. Цит. за Сохацька Євгенія. «Молосся за весь Рідний Край...» (Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності). — Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2007. — 276 с.
3. Леонтьев А.А., Шахнарович А.М., Батов В.И. Речь в криминалистике и судебной психологии. — М.: Наука, 1977. — 62 с.
4. Ставицька Л. Аргю, жаргон, сленг: Соц. диференціація укр. мови. — К.: Критика, 2005. — 464 с. — Бібліогр.: с. 426-449.
5. Трахтенберг В.Ф. Блатная музыка («жаргон» тюрьмы). — СПб., 1908. — С. 101-103.
6. Гримич М. Виконавці українських дум // Родовід. — 1992. — № 3. — С. 14-21.
7. Попович М. Нарис історії культури України. 2-е вид., випр. — К.: АртЕк, 2001. — 728 с.
8. Євгенєва М., Гринчук І. Християнські засади кобзарсько-лірницького мистецтва // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка та Національної музичної академії України імені П.Чайковського. Серія: Мистецтвознавство. — Тернопіль-Київ, 2000. — Вип. № 2 (5). — С. 84-88.
9. Дудчак В. Музична спадщина Зіновія Штокалка // Там само. — Тернопіль-Київ, 2006. — Вип. № 1 (16). — С. 29-37.
10. Kraszewski J.I. Pomniki do historii obyczajow w Polsce w XVI-XVII wieku. — S. 72.
11. Історія української музики /АН УРСР, Ін-т мист-ва, фолькл. та етногр. ім. М.Т. Рильського; Редкол. М.М. Гордійчук (голова) та ін. — К.: Наук. думка, 1989. — Т. 1. — 448 с.
12. Арабажин К. Крашевский Иосиф-Игнатий // Брокгауз А. и Ефрон Н. Энциклопедический словарь. CD-RV 1. — 2002.
13. Крашевский Г. Нищие в древней Польше и Украине // Северная Пчела. — 1846. — № 123. — С. 50-74.
14. Ефименко П. Братства и союзы нищих // Киевская старина. — 1883. — Т. 7. — С. 312-317.
15. Кулиш П. Записки о Южной Руси. — Петербург, 1856.

16. Горбач О. Арго на Україні. Зібрані статті. — Мюнхен, 1993.
17. Ягіч Ватрослав. Исторические свидетельства о пении и песнях славянских народов // Славянский Ежегодник. — 1878. — С. 230-240.
18. Иванов В.В. Невли // Статистический листок. — Харків, 1883. — № 10. — С. 153-156.
19. Вікторин Кость. Дедовська (жебрацька) мова // Зоря. — Львів — 1886. — № 13-14. — С. 237-239.
20. Студинський К. Лірники. — Львів: Видання Василя Лукича, 1894.
21. Боржковский В. Лирники // Киевская старина. — 1889. — Т. XI. — С. 653-708.
22. Николайчик Ф. Лирницкий язык // Харьковский Статистический Листок. — 1889.
23. Николайчик Ф. Отголоски лирничкого языка // Киевская старина. — 1890. — Кн. IV. — С. 121-130.
24. Романов Е. Очерк быта нищих Могилевской губернии и их условный язык («любецкий лемент») // Этнографическое Обзорение. — 1890. — №4. — С. 118-145; Окреме видання. — М., 1891.
25. Тиханов П. Черниговские старцы (Псалки и криптоглоссон) // Труды Черниговской губернской архивной комиссии 1897-1898. — Чернигов: Типография губернского правления, 1899-1900. — Вып. 2. — С. 65-158; Окр. вид.: Чернигов, 1897.
26. Тиханов П. Брянские старцы. Этнологический очерк. — Брянск, б.г. изд.
27. Гнатюк В. Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т. п. про лірників повіту Бучацького // Етнографічний збірник. — 1896. — Вип. 2. — С. 1-76.
28. Горбач О. Арго // Енциклопедія Українознавства-П. — Львів, 1993. — Т. 1. — С. 57-58.
29. Малинка А. Кобзари и лирники // Земский сборник Черниговской губернии. — Чернигов, 1903; Окр. вид. Малинка А.Н. Кобзари и лирники. — Чернигов, 1903.
30. Сумцов М.Ф. Українські співці й байкарі. — Харків: Друк. «Печатне діло», 1910. — 19 с.
31. Сумцов М.Ф. Українські співці й байкарі. — Черкаси, 1917. — 49 с.
32. Дзєндзелівський Й. Дослідження К.Широцьким жаргону учнів Кам'янець-Подільської духовної семінарії // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. — Харків, 1998. — Т. 6. — С. 167-173.
33. Воровской язык // Брокгауз А. и Ефрон Н. Энциклопедический словарь. CD-RV 1. — 2002.
34. Нищие // Брокгауз А. и Ефрон Н. Энциклопедический словарь. CD-RV 1. — 2002.
35. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. — 4-е изд. — М.: Сов. энциклопедия, 1988. — 1600 с., ил.
36. Сенгалевиц Ф. Кобзарі й лірники // Етнографічний збірник. — 1927. — № 3. — С. 72-75.
37. Дзєндзелівський Й.О Українське і слов'янське мовознавство. Збірник праць / Наукове видання. — Українознавча бібліотека НТШ. — Ч. 6. — Львів, 1996. — 520 с.
38. Ємель В. Кобза та кобзарі. — К.: Муз. Україна, 1993. — 111 с.: іл.; Берлін, 1923. — 111 с.
39. Черемський К. Повернення традицій. З історії нищення кобзарства. — Харків: Центр Леся Курбаса, 1999. — 288 с.; 124 іл.
40. Доза А. L'Argot de la guerre. D'apres une enquete aupres des officiers et soldats». — Berlin, 1918; перевидана 1956.

41. Яворницький Д.І. Україна — наш рідний край. Українське кобзарство // Споживач (Катеринослав). — 1920. — № 13. — С. 7-11.
42. Науковий збірник: записки історичної секції Всеукраїнської Академії Наук. — К, 1929. — С. 191-192.
43. Грушевська К. До соціології старцівства // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. Науковий щорічник. — К.: Державне видавництво України. — 1926. — Вип. 3. — С. 125-131.
44. Луговський Б. Чернігівські старці. // Там само. — С. 131-177.
45. Ларин Б.А. О лингвистическом изучении города // Русская речь. — 1928. — Вип. 3. — С. 61-64.
46. Розшифровки дум і псалм, записаних від кобзарів і лірників на фонографічні валки // Рукописні фонди. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського (далі — ІМФЕ). — Ф.6-4. — Спр. 194.
47. Хоткевич Гнат, письменник, редактор, перекладач, актор, мистецтвознавець, критик, педагог, суспільний діяч. 1877-1939 рр. // Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДАУЛ). — Ф. 688. — Спр. 192. — Арк. 114-150.
48. Хоткевич Г. Воспоминания о моих встречах со слепыми // Хоткевич Г. Твори в 2-х т. — К.: Дніпро, 1966. — Т. 1. — С. 164-170, 455-456.
49. Поливанов Е.Д. Стук по блату // За марксистское языкознание. — М., 1931. — С. 152-160.
50. Жирмунский В.М. Национальный язык и социальные диалекты. — Ленинград, 1936.
51. ІМФЕ. — Ф. 11-4. — Спр. 941. — Арк. 40.
52. ІМФЕ. — Ф. 11-4. — Спр. 767. — Арк. 13.
53. Романюк І. Ритмомелодичні формули українських дум харківських лірників (на матеріалах з рукописного фонду Володимира Харкова) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка та Національної музичної академії України імені П.Чайковського. Серія: Мистецтвознавство. — Тернопіль-Київ, 2003. — Вип. 2(11). — С. 71-77.
54. ІМФЕ. — Ф. 8-4. — Спр. 338. — Арк. 22.
55. Черемський К. Шлях звичаю. — Харків, 2002. — 445 с.; 110 іл.
56. ІМФЕ. — Ф. 11-4. — Спр. 940. — Арк. 38.
57. Запис від Парфиненка А.З. від 17.12.1991р. Цит. за Черемський К. Шлях звичаю. — Харків, 2002. — 445 с.; 110 іл.
58. ІМФЕ. — Ф. 6-4. — Спр. 18. — Арк. 30.
59. Ткаченко Г. Струна до струни // Егор Мовчан. Спогади. Статті. Матеріали. — Суми: Собор, 1999. — С. 13.
60. Горбач О. Арго українських лірників // Наукові Записки Українського Вільного Університету (НЗУВУ). — Мюнхен, 1957. — Ч. 1. — С. 5-44.
61. Горбач О. Лексика наших картярів і шахістів // Вільне слово. — Торонто, 1960. — С. 2-15.
62. Горбач О. Вулично-тюремні арготизми у Франковій прозі // ЗНТШ. — Нью-Йорк, 1963. — Т. 177. — С. 197-206.
63. Горбач О. Арго українських вояків // НЗУВУ. — Мюнхен, 1963. — Ч. 7. — С. 138-173.
64. Горбач О. Арго українських школярів та студентів // Там само. — 1966. — С. 3-55.
65. Горбач О. Арго чернігівських прошарків і лірників: матеріали до української діалектології // Там само. — 1974. — Вип. 4. — С. 1-14; Його ж. Правопорушницькі східноукраїнські арготизми в дотичних словниках і в літературі перед 1-ю світовою війною // Там само. — Т. 8. — С. 14-28.

66. Горбач О. Львівські проступницько-тюремні арготизми (до 1930-х р.) // Там само. — 1983. — Т. 10. — С. 296-326.
67. Бондалетов В.Д. Пермские, прибалтийско-финские и венгерские заимствования в лексике русских условных языков. Очерки по русскому языку и стилистике. — Саратов, 1967. — С. 184-192.
68. Бондалетов В.Д. Греческие элементы в условных языках русских торговцев и ремесленников // Этимологические исследования по русскому языку. — М.: Изд-во МГУ, 1972. — Вып. 7. — С. 19-62; Його ж. Цыганизми в составе условных языков. Язык и общество. — Саратов, 1967. — С. 235-242; Його ж. Условные языки русских ремесленников и торговцев (словопроизводство). — Рязань, 1980.
69. Бондалетов В.Д. Тюрські елементи в складі арго. В кн. А.Ю. Крымський — україніст і орієнталіст. — К.: Наукова думка, 1974. — С. 155-159.
70. Бондалетов В.Д. Греческие заимствования в русском, украинском, белорусском и польском арго (К проблеме генезиса контактирования социальных диалектов славянских языков) // Этимология. — 1980. — М., 1982. — С. 64-79.
71. Бондалетов В.Д. Типология и генезис русских арго. — Рязань, 1987.
72. Григорьев В.П. Современное просторечие и жаргоны // Книга о русском языке. — М.: Знание, 1969. — С. 159-173.
73. Гамперц Дж. Типы языковых обществ // Новое в лингвистике. Социолингвистика. — М., 1975. — Вып. 7. — С. 182-198.
74. Дзендзелівський Й.О. Арго волинських лірників. В кн. Йосип Дзендзелівський. Українське і слов'янське мовознавство. Збірник праць / Наукове видання. — Українознавча бібліотека НТШ. — Львів, 1996. — Ч. 6. — С. 310-349.
75. Дзендзелівський Й.О. Арго нововижівських кокухарів на Волині // Там само. — С. 245-285; Про арго українських ремісників (Колківське арго на Волині) // Там само. — С. 286-306; Про арго спиських дротарів // Там само. — С. 307-309; Український бурсацько-семінарський жаргон середини ХІХ ст. На матеріалах повісті «Люборацькі» А.Свидницького // Там само. — С. 353-359.
76. Лавров Ф.І. Кобзарі: Нариси з історії кобзарства України. — К.: Мистецтво, 1980. — 254 с.
77. Черемський К. Кобзарське життя сьогодні. Сучасний «Кобзарський Цех». — <http://kobzarstvo.polyhymnion.org>.
78. Аркушин Г. Старицька мова (Арго сліпців-жебраків Західного Полісся) // *Slavia orientalis*. — 1996. — № 2. — С. 229-277.
79. Аркушин Г. Арго лаборів // *Slavia orientalis*. — 2002. — № 3. — С. 447-471; Його ж. Вплив говіркового оточення на арго жебраків на Волині // Полісся: Мова, культура, історія. Матеріали міжнародної конференції. — К., 1996. — С. 94-97.
80. Грачев М. Как появляются арготизмы в нашей речи // *Русская речь*. — 1996. — № 4. — С. 67-71.
81. Ставицька Л. «Блатна музика» української мови // *День*. — 1999. — № 48; Її ж. Кровозмісне дитя двомовності // *Критика*. — 2001. — Ч. 10. — жовтень. — С. 20; Її ж. Український жаргон. Словник. — К.: Критика, 2005. — 496 с.
82. Підгорбунський М.А. Кобзарі та бандуристи в Україні // *Київська старовина*. — 2003. — № 4. — С. 170-175.
83. Підгорбунський М.А. Кобзарський рух в Україні (ХVI — ХІХ ст.). Дис... канд. іст. наук. — К., 2004. — 243 с.
84. Ревзин И.И. К семиотическому анализу «тайных языков» // Симпозиум по структурному изучению знаковых систем. Тезисы докладов. — М., 1962. — С. 33-37.
85. Ревуцький Л. Українські думи та пісні історичні. — К., 1918.
86. Кирдан Б.П., Омельченко А.Ф. Народні співці-музиканти на Україні. — К.: Музична Україна, 1980. — 184 с.

87. Блатной-блатняк // Жак Росси. Справочник по ГУЛАГУ. В 2-х ч. Изд. 2-е доп. Текст проверен Натальей Горбаневской. — М.: Просвет, 1991. — Ч. 1. — 263 с.
88. Салаяев В.А. Об основных этапах эволюции арготического слова // Русский язык в школе. — 1996. — № 5. — С. 90-93.
89. Кушпет В. Духовність — основа кобзарства // Бандура, Нью-Йорк. — 1998. — № 63-64.
90. Мокренко В.М. Монографическое и лексикографическое исследование русского жаргона. // Russian Linguistics. — 1999. — № 23. — С. 67-85.
91. Мокренко В.М. Украинские источники русского жаргона // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Випуск 4. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзензелівського. — Ужгород, 2001. — С. 365-378.
92. Жеплинський Б.М. Коротка історія кобзарства в Україні. — Львів: Край, 2000. — 195 с.
93. Погодин А.Л. Язык как творчество (Психологические и социальные основы творчества речи). Происхождение языка. — М., 2001.
94. Лірницькі пісні з Полісся. Матеріали до вивчення лірницької традиції / Записи, впоряд. та примітки О.Ф. Ошуркевич. Нотні транскрипції Ю.П. Рибак. — Рівне, 2002. — 139 с.
95. Ошуркевич О., Рибак Ю. Іван Власюк — поліський лірник (Деякі штрихи з музико-виконавчої практики) // Минуле і сучасне Волині та Полісся: роде наш красний. Випуск 24. Матеріали Третьої Волинської обласної науково-етнографічної конференції, 14-15 червня 2007 р., м. Луцьк. — Луцьк, 2007. — С. 252-255.
96. Коваленко Б.О. Використання елементів жаргону в мові сучасної преси // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна. Вип. III. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2006. — С. 158-170.
97. Русанівська Т. Звідки прийшли до нас матюки? // Подільські вісті. — 2006. — № 116. — 18 серпня. — С. 4.
98. Трембійський А. Лірницькі пісні та лірники Поділля // Народна творчість та етнографія. — 2003. — № 4. — С. 75-86; Його ж. Лірництво на Поділлі // Місто Хмельницький в контексті історії України. — Хмельницький, Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. — 440 с. / Студії Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля. Т. 2. — С. 345-351; Цифрові символи в системі сакральних знань українських «незрячих» мандрівних епічних співців // Звягаль — Новоград-Волинський: від сивої давнини до сьогодення / Голов. ред. М.Ю.Костриця. — У 2-х т. — Т. II. — Житомир: М.Косенко, 2007. — 352 с., іл. — (Науковий збірник «Велика Волинь»: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. — Вип. 36). — С. 171-181; Кушпет В. Старцтво: мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX — поч. XX ст.). — К.: «Темпора», 2007.
99. Бисикало С.К., Борщевський С.К. Український фольклор. Критичний матеріал. — К.: Вища школа, 1978. — 288 с.
100. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість: Підручник. — 4-те вид., стер. — К.: Знання-Прес, 2006. — 591 с.
101. Лист Миколи Мушинки до Анатолія Трембійського від 8 червня 2006 р. Оригінал — 1 арк. Родинний архів А.М. Трембійського (Хмельницький).
102. Запис від Парфиненка А.З. від 13.04.1990 р. / Цит. за Черемський К. Шлях звичаю. — Харків, 2002. — С. 128-129.

103. Запис від Парфиненка А.З. від 18.12.1991 р. // Там само. — С. 129-130.
104. Польовий Ренат. Кобзарі в моєму житті. — К.: Діокор, 2003. — 104 с.
105. Словник таємної мови українських лірників та шаповалів (близько 1000 слів). — <http://litopys.org.ua/rizne/lirn.htm> 17.11.2007. (Копія родинний архів А.М. Трембіцького (Хмельницький)).
106. Малюта І. Гомін, гомін по світлиці... // Українська культура. — 1999. — № 4. — С. 12-13.
107. Сіцінський Є. Лірницькі пісні, записані с. Мазники Летичівського повіту, 1881 р. // Хмельницький обласний краєзнавчий музей. — ДК 5295. — 83 арк.; Його ж. Лірницькі пісні. Матеріали народної словесності. Авторський рукопис. 1930 р. // Приватний архів Сергія Єсюніна (Хмельницький). — 6 арк.
108. Коваль Роман. З Лісоволом на Поділля // Незборима нація. — 2006. — Ч. 2 (240). — лютий. — С. 2-3.
109. Кожні два тижні зникає одна мова // Урядовий кур'єр. — 2007. — № 185. — 9 жовтня. — С. 14.

The article is devoted the state of scientific researches of little know pages of history of becoming, creation and usage of Ukrainian cant by lira poet's and kobza player's society — Ukrainian "blind" wardering epic art.

Keywords: lira poet, kobza player, epic band, cant, secret language, abuse.

Отримано: 21.11.2007 р.

УДК 811.161.2'373.2

А. В. Івасенко

Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича

ФУНКЦІЇ ФОРМАНТА —КА В УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩЕВИХ НАЗВАХ XVI ст. (НА МАТЕРІАЛАХ ОПИСУ КОРОЛІВЦІН РУСЬКОЇ ЗЕМЛІ)

У статті висвітлюється історія розвитку та основні функції форманта *-ка* в українській антропонімії, зроблена спроба класифікації прізвищевих назв XVI ст. із суфіксом *-ка*.

Ключові слова і словосполучення: прізвищеві назви, формант, суфікс, апелятив, етимологія, антропонім, антропоніміка, патронім.

Серед прізвищевих назв, які виступають у досліджуваних пам'яток XVI ст., значне місце займають прізвищеві назви із формантом *-ка*. Це давній поліфункціональний формант, який ще у допрізвищевий період у одних іменників виражав демінутивність, в інших — предметність, ще в інших — продукт діяльності. У XI-XIII ст. формант *-ка* уживався тільки для іменників жіночого роду, а відтак він розширив свої функції і став вживатися для назв чоловічого роду, ставши засобом вираження зменшувальних форм [1, с.86].

Питання функції форманта *-ка* в певній мірі у своїх працях висвітлюють В.Сімович, Л.Гумецька, Л.Худаш, Й.Керста, І.Фаріон, П.Чучка. У своїй праці П.Чучка припускає, що перші імена із суфік-